

Kiss Károly – Ugrin Emese – Varga Csaba

Az Európai Unió jövője

I. rész

Bevezetés helyett

Amikor hozzáláttunk az Európai Unió jövőjének a megrajzolásához, még nem robbant ki a globális pénzügyi világválság. Eredetileg is az volt a felfogásunk, hogy a kontinens jövőjét egy olyan több tényezős *mátrix-rendszerben* értelmezzük, amelynek egyik oldalát a külső (globális) feltételek és trendek, másik oldalát az Európán belüli belső szándékok és forgatókönyvek, s végül harmadik oldalát az európai intézmények (Európai Bizottság, Európai Parlament, stb.) törekvései és cselekvési scenáriói alkotják.

Szintén eredetileg azt feltételeztük, hogy az Európai Unió aktuális politikai krízisét aktuálisan elsősorban az jelenti, hogy *az ír népszavazás* elutasította a lisszaboni szerződést. Egyértelműen látszott, hogy tanulmányunk megfogalmazásának lezárásáig (november 15-ig) nem születik megoldás az ír ratifikáció sikeres végigvitelére. Az Európai Unió jövőjéről szóló tanulmány kidolgozása kezdetén azonban minden eddigi válságtrendet felülírt a gyorsan terjedő és Európát és gyökeréig érintő pénzügyi (majd szélesebb gazdasági) világválság. Egyértelműen látszott, hogy tanulmányunk megfogalmazásának lezárásáig (november 15-ig) szintén nem születik meg semmilyen megoldás-csomag a gazdasági-pénzügyi válság tartós kezelésére.

A politikai és a gazdasági világválságtól függetlenül – ismételten kezdettől fogva – azt gondoltuk, hogy Európai Unió jelenét és jövőjét minimum hat-hét, vagy még több nagy (részben látható, részben látens, részben teljesen rejtett) válságcsoport-hálózat határozza meg. Meglehetősen jól kiszámítható volt, hogy az *egyik* válsággóc a gazdaság (vagy a gazdasági világrend és benne Európa gazdaságának) átfogó válságai, amelyeket a pénzügyi vagy a termelési világválság is csak részben tesz láthatóvá. A *második* válságcsoport természetesen a politika és a politikai intézményrendszer krízis-tünetei, nemcsak az, hogy a lisszaboni szerződés ír, cseh, vagy lengyel elutasítása alapvető nehézségeket okoz, hanem például az is, hogy Európában (is) leértékelődött a politika, s a képviselői demokrácia elvei és technikai már nem felelnek meg a posztmodern korszakban. A *harmadik* válság-bomba eleve nem csak Európáról szól, ez a klímakrízis, vagy tágabban az ökológiai válság, vagy a fenntartható fejlődés elérésének lehetetlensége, amelynek a negatív forgatókönyvei az emberiség számára soha nem látott és várhatóan nem tapasztalt alapvető kihívásokat jelentenek. A *negyedik* válságbokor az oktatás, a művelődés, vagy tágabban az életmód válsága, amely Európában (is) többek között arról szól, hogy a fogyasztói, elidegenedett, értékszegény társadalmi és kulturális klímában – a viszonylagos, de nem általános – jólét ellenére a polgárok egyre kevésbé érzik jól magukat, s ezért csoportos tiltakozások (lázadások, ellenszegülések, szociális krízisek, az íratlan társadalmi szerződések felmondásai, stb.) következhetnek be. Önálló pontban – az *ötödikben* – még kitérünk arra, hogy a válságdimenziók együttes megoldása elképzelhetetlen a civil társadalmak puha kríziseinek feltárása és a társadalmi öntevékenység felszabadítására épített megoldása nélkül, hiszen a civil polgárok és a civil csoportok önmentő-közmentő tevékenysége a legerősebb válságkezelő erőforrás.

A *hatodik* – talán a legszélesebb körű – válsághálózat a gondolkodás, a tudás krízisei, vagy általában a jövővízió generális hiánya, mert Európában (is) meghökkentő, hogy a

tudomány, a művészet és a teológia az elmúlt évtizedekben ugyan számtalan új tudást, új paradigmát fogalmazott meg, amelyek azonban nem váltak ismertté, végképpen nem váltak elfogadottá - így sem a gazdaságban, sem a politikában, sem a társadalomban nem alkalmazzák őket. Mindennek következtében (hetedik válság tünetcsoport) az Európai kontinens kollektív tudata alacsony szintű, a helyzetet felületesen és pontatlanul érti meg, s tényleges változásokat képtelen koncepcionálni és valóra váltani.

Ebben a helyzetben sem a mindent-tudó, sem az előre mindent látó jövőtervező szerepét nem vállalhatjuk fel. Ám arról sem mondhattunk le, hogy minél több alapvető fenyegetettséget és ellentmondásos állapotot törekedjünk feltárni, s a régi és az új paradigmákat egyre jobban megértve – a politikai számára is értelmezhető, s felhasználható – jövő-forgatókönyveket igyekezzünk megfogalmazni. Az egyszerű szlogen valahogy így hangzik: *Európának (és az Európai Uniónak) van jövője, de nem a régi, nem az eddigi módon.* A többség ma úgy gondolja, hogy elég a régi válaszok korrigálása, a jelenlegi világrend javított megtartása, a kisebbség ellenben úgy látja, hogy a válságok nem oldhatók meg csak új módon, avagy egy új világrend megkonstruálásával, amelyről egyelőre aligha lehetne megegyezni. Nekünk nem dolgunk, hogy személyesen vagy közösen állást foglaljunk a korszak alapkérdéseiben, ám annyit valószínűsíthetünk, hogy evolúcióval vagy/és szakítással-töréssel az új század első felében végbemegy a váltás.

A többi hipotézisre derüljön fény a tanulmányban.

1. Merre halad a világ és hogyan válaszoljunk a krízisekre? (kiinduló tézisek)

Az értelmezés nehézségei

Az egész világ, s Európa is *nem könnyen értelmezhető, összetett és nem teljesen kiszámítható krízisek* között vergődik.

A helyzet azonban átlátható, de alig prognosztizálható. *Egyrészt* – mint az egyértelmű - globális pénzügyi (vagy pénzügyi és már reálgazdasági) válság robbant ki, s ennek a világgazdasági és persze az európai következményei egyelőre felmérhetetlenek. *Másrészt* az íreknek még nincsenek javaslataik arra, hogy miként lehetne kijutni abból a politikai zsákutcából, amelybe a júniusi elutasító írországi népszavazással került az európai reformszerződés ügye. *Harmadrészt* Magyarországon tartós belső gazdasági és politikai krízis van, amelynek megoldása jórészt várat magára, és ebből az is következik, hogy a nyugodt elemzésnek és az elemzések hasznosíthatóságának kevésbé vannak meg a feltételei.

Az külön nehézséget jelent, hogy az a jelenlegi Európai Unió értelmezéséhez hiányoznak *a történelmi távlatok*. Húsz vagy harminc év múlva feltehetően tisztábban látszana, hogy az európai kontinens integrálásának első korszakában (vagy akár az elmúlt három-négy évtizedben, mondjuk 1970 és 2010 között) milyen volt *az unió jellege, típusa*. Nem csak avval kell szembenéznünk, hogy az elemzés számos ok miatt esetleg felületes vagy pontatlan lesz, hanem avval is, hogy az új felismerések kibontásához és elfogadásához még hiányoznak a *szellemi* vagy akár a *politikai* feltételek.

Egészen más típusú nehézség az, hogy a globális világ *paradigmaváltás*, vagy *modell- és szisztémaváltás* elején tart, ha ez egyáltalán így van, miközben pontosan senki nem jósolhatja meg, hogy az újkapitalizmus jelenlegi formája meddig lesz még uralkodó modell, s az ezt fokozatosan leváltó új, univerzális – már a posztmodernizáción is túllépő – világrendszer mikor és hogyan válik általánossá és szintén uralkodó modullé. A jelenlegi pénzügyi világválság csak az *egyik jele* ennek a paradigmaváltásnak, amely akkor is haladna előre, ha például az amerikai jelzálogpiaci válság nem indította volna el a lavinát.

Mindenesetre a világ *más*, mint egy-két évtizede, *másfelé* halad, mint a modernizáció-posztmodernizáció korszakában.

Európa – kontinensként és unióként – számos útkereszteződésben áll, gyakran úgy, hogy kevés fogalma van az útválasztás kényszeréről. A zavaros, ideges korszak és értelmezési helyzet azonban *nyitottabbá és szabadabbá* teheti a gondolkodást, és segítheti a jelenre és jövőre vonatkozó *új felvetések befogadását*.

1.1. A kontinentális unió

Az Európai Unió az európai kontinens államai többségének szervezete. Ezért mindenekelőtt az jellemzi, hogy *kontinentális unió*, amelyben azonban még nem tartozik bele minden európai ország. Ha egy szervezet kontinentális jellegű, akkor nyilvánvalóan *két oldalról* érheti változás, vagy rosszabb esetben krízis, először is kívülről, a kontinensen túlról, avagy a globális transznacionális térből, másodszer szükségképpen belülről, az uniót alkotó tagállamokból vagy azok csoportjaiból, sőt olyan európai tagállamokból, amelyek nem tagjai ennek az európai integrációnak.

A két oldalról érkező változás, sőt krízis ma egyaránt jellemi Európát. Ebben azonban túlságosan *nagy újdonság* nincs, hiszen Európa mindig is a külső-belső konfliktusok szorításában létezett. Az egy külön elemzés tárgya lehetne, hogy mondjuk az elmúlt ezer évben milyen típusú történelmi *satu-helyzeteket* tapasztalt meg és milyen típusú megoldásokkal kísérletezett, miközben kimutatható lenne, hogy egységes, tudatos európai válaszok nem is nagyon születtek.

„Mark Mazower¹ szerint² a fő mozgósító, egyesítő erő Európa történelmében az ideológia egy erőteljes hit, amely arra törekedett, hogy kontinens-szerte teret nyerjen. A középkorban és hosszú évszázadokon keresztül ez az összekötő világnézet, az identitást nyújtó ideológia a *kereszténység* volt. A keresztény, illetve kereszténydemokrata gondolat a XX. század második felében is jelentős szerepet játszott Európában és így a vallás az egyik politikai és szociális erő, amely képes volt nemzeteket egyesíteni. Mazower értelmezése szerint azonban a legfontosabb ilyen összekötő erő az Európai Unióban a *kapitalizmus*, amely valóban diadalmaskodott a kommunizmus felett.

A hidegháború győztese a kapitalizmus és talán a liberális–demokrácia, valamint az egyre bővülő EU. De a történészeknek többsége szkeptikus és nem kíván a gyakran hangoztatott gondolattal szimpatizálni, ami azt állítja, hogy itt természetes történelmi folyamatokról van szó, az Európai Unió egy olyan lépés előre, amely természetes következmény a kommunizmus bukása és a demokratikus erők győzelme után. Nehezen lehet beszélni a történelem kapcsán egyenes progresszióról és előre meghatározott folyamatokról, hiszen nem nyílegyenes útról van szó, hanem letérorokról, keresztutakról és sötét erdőkről. Európa nem új, és a kontinentális egység ötlete sem.

Már sokan álmodtak egyesült Európáról és arra törekedtek, hogy ezt meg is valósítsák saját ideológiájukkal, amely akár ezer évig is meghatározó erő marad. Most úgy tűnik, hogy Európának van még *egy újabb esélye az egyesülésre*, az európaiság kiépítésére és békés, produktív együttélésre. De a történetnek nincs itt vége, ez nem a világos, kényelmes és örömteli végállomás. Csak annyi biztos, hogy a történelem kanyargós ösvényei még sok kilométeren át folytatódnak.”

A sok lehetséges vélemény közül még egyet, Parais Simonét³ idézünk, aki arról értekezik, hogy a brüsszeli politikusok *nem tudnak távlatokban gondolkodni*. Többek között ezt nyilatkozta még:..a mélyítés sajnos megbukott az Alkotmányos Szerződéssel, mivel tökéletesen rossz időzítést választottak. Az alkotmány olyan vaskos kötetet tesz ki, hogy az ember az első perc után elalszik rajta. Az alkotmány elutasítása visszalépés, integrációs szempontból nem fatális ugyan, de mindenféleképpen visszalépés. Jelen pillanatban az a feladat, hogy új irányba tereljünk a mélyítés és a bővítés folyamatát. Tanulnunk kell a múlt sikeres tapasztalataiból: Maastricht például jól volt időzítve, mivel pontosan a Szovjetunió összeomlásakor ment végbe. A korábbi keleti blokk tagjai konkrét lehetőségeket kaptak, ugyanakkor mélyítés is történt a sikeres monetáris integrációval. Ugyanezt kellene ma is véghezvinni: egy vízióra lenne szükség a következő 25 évre, 2030-ig. Akarjuk-e, hogy Oroszországon kívül – ami egy egész kontinens – minden ország EU-tag legyen 2030-ra, vagy ellenezük ezt? Szerintem szükség lenne egy 32 vagy 35 tagállammal, köztük Ukrajnával és Törökországgal is számoló vízióra – utóbbiak hatalmas területet és embertömegeket jelentenek. Az EU lépésről lépésre, 20-25 év alatt képes erre.”

---

¹ Mark Mazower honlapja: www.columbia.edu/~mm2669/m_books.html, lásd például The Policing of Politics in Historical Perspective, Berghahn Books, 1997, vagy Dark Continent: Europe's Twentieth Century Penguin; Knopf, 1998 című műveit.

² Részlet Ádám Christopher (Montreal) cikkéből, Magyar Krónika, 2002, január 10.

³ www.talaljuk-ki.hu/index.php/article/articleprint/416/-/1/69/

A kérdés valóban az, hogy milyen további egységesülésben gondolkodunk, s mondjuk egy huszonöt éves távlatban helyesnek véljük-e, hogy az Európai Unió 32-35 tagállamra bővül-e? A válasz aligha lehet más, mint az, hogy igen.

A középkori keresztény Európa után az első, egységes kontinentális uniót tehát a liberális *kapitalizmus korszakának* köszönhetjük. Ez egyfelől azt mutatja, hogy a jelenlegi unió egy történelmi korszakhoz *kötött* konstrukció, másfelől pedig ebből az következik, hogy nem idő és térfeletti modell, ezért a következő korszakokban szükségképpen másmilyen lesz. A változás megjelöléséhez és prognosztizáláshoz így tisztában kell lennünk avval, hogy az ezredforduló utáni újabb korszakváltás, avagy a posztmodernizáció utáni korszak hogyan definiálható. Mindenesetre 25 év múlva egy jóval bővebb-nagyobb unió aligha lehet már olyan, mint a mai, s nem lehet a *kapitalizmus-posztkapitalizmus* tipikus modellje. De akkor *milyen* legyen majd?

1.2. Merre, hova, hogyan halad (vagy nem halad) a világ a 21. század elején?

Heller Ágnes - a már klasszikusnak tekinthető könyvükben⁴ - összegezte a *modernizáció jellemzőit*, amelyet a táblázat bal oldalán – szó szerint – ismertetünk, s ezzel szemben a táblázat jobb oldalán pedig az általunk megfogalmazott *kritikai téziseket* (a posztmodernizáció téziseit) fogalmaztuk meg:

A különböző típusú modernizációk tézisei

a modernizáció-tézisei	a poszt-modernizáció tézisei
a modern társadalom dinamikus és jövőorientált	a posztmodern társadalom nem dinamikus és nem jövőorientált, sőt a jelenorientált világ a teljes ökológiai, gazdaság-pénzügyi és társadalmi válság felé rohan
a gazdasági terjeszkedés és iparosítás alkotja legfontosabb jellemzőit	az iparosítás folytathatatlan, az ipari kor több évtizede véget ért, az eredeti és a mai (manipulált) piacgazdasági modell szétesett, a hagyományos gazdasági terjeszkedés nem folytatható
jellegebén racionális és funkcionalista	a posztmodern társadalom csődjének egyik oka az egyoldalú racionális és funkcionális jelleg
a tudás felhalmozásának alapja már nem a vallás, hanem a tudomány	a kocka itt is fordult, ma már a tudás felhalmozásának csak egyik alapja az un. normál tudomány, újra hitelessé válik a metafizika és előtérbe kerül például a mesterséges intelligencia
a hagyományos társadalmi és egyéni szokások leomlanak, a hagyományos értékek elvesznek	a posztmodern társadalom csődjének másik oka, hogy egyrészt a hagyományos társadalmi és egyéni szokások leomlottak, másrészt most már a modern társadalom szokásai és értékei is radikálisan lebomlanak

⁴ Fehér Ferenc-Heller Ágnes: Marx és a modernitás, Argumentum Kiadó, Lukács Archívum. 134.p Heller Ágnes ebben a tanulmányban egyébként több ponton továbbgondolja Marx modernizáció felfogását.

bizonyos értékek és normák egyre inkább univerzálissá válnak	az új helyzet éppen az, hogy a modernitás – jórészt univerzális - értékeit és normáit (a régi paradigmákat) most felváltják a modernitás utáni – egyre inkább univerzális - értékek és normák (az új paradigmák)
az alkotás és interpretáció kánonjai eltűnnek	a modern társadalomban a dogmákká vált – például az alkotás és az interpretációt érintő – kánonok a fejlődés akadályai
végezetül a „jogos” és „igaz” fogalma pluralizálódik	a pluralizálódás végbe ment, amely egyrészt a modern társadalom csődjének egyik oka, másrészt a „jogos” és az „igaz” fogalma új tartalmakkal töltődik fel

Varga Csaba, 2008, október

Ez a táblázat még csak azt foglalja össze, hogy a modernizációt követo posztmodern idoszak, amely a nyolcvanas evekben kezdodott es jelenleg is tart, alapvetoen a modernizacio *vegjatekanak* tekintheto es ugyanakkor az egesz modernizacios modell meghaladasanak elofelteteleit is kihordja magaban. Nincs csak jo es csak rossz korszak. Minden korszak aktualis valasz, s minden korszak veget az hozza, hogy a *valaszok elavulnak*, es a vilag osszeroppana, ha ujabb valtozas nem indulna. Am a legfontosabb valtozasok gyakran szinte eszrevetlenez es erlelodesuk nem a nyilvánosság elott megy vegbe.

Az értelmezés horizontját kénytelenek vagyunk *kitágítani*. A korszakok és a korszakváltások – függetlenül azok nagyságától és mélységétől – nem érthetők meg csak az „objektív” feltételekből és folyamatokból, sőt egyre nyilvánvalóbb, hogy a puha tényezők, különösen a *kollektív tudatok, kollektív érzetek* határozzák meg. Ezek jelenléte és a nyilvános folyamatok mögötti szerepe nem látványos.

A mediatisált korszakban – ennek minden demokratikus jellege ellenére – a hatalmi elitek megtanulták a korérzeteket, kormentalitásokat *manipulálni, hangolni, kijátszani*. Ennek ellenére az új korszak egyik jellemzője, hogy a gazdasági-politikai elitek erős érdekérvényesítő, ám ugyanakkor korlátozott – sőt akár az alkotmányos korlátokat is kijátszó – magatartása olykor csak addig marad töretlen és megkérdőjelezetlen, amíg a társadalmi közérzet, köztudat és közvélekedés érzelmileg-lelkileg nem elégei meg a közállapotokat. Ennek egyik jele az írek elutasító magatartása az európai reformszerződésről.

A konkrét európai politikai-társadalmi mozgások mögött változatlanul a belső változások húzódnak meg. Ezek megértéséhez csak akkor kezdhetünk neki, ha a régi és az új paradigmák közötti különbségeket és a *vegbemenő paradigmaváltásokat* feltárjuk.

A régi és az új paradigmák tézisei

Modernizáció-posztmodernizáció korszak végének alaptételei (régi paradigmák)	Posztmodernizáció után kezdődő új korszak alaptételei (új paradigmák)
a régi paradigmák történetileg befejeződtek, de még továbbélnek	az új paradigmák kisebbségben vannak, de várhatóan szintén uralkodó paradigmák lesznek
A gazdasági-politikai hatalomnak alávetett globális társadalom piac jellegű, jelenorientált, sőt a növekedés-központú	az egyszerre globális, nemzeti és lokális társadalom már nem (vagy nemcsak) piac jellegű, inkább tudás- és kollektív tudat

dinamizmus kríziseket okozott, a társadalmi szerkezet veszélyesen szétszakadt, környezet-pusztító, s a jóléti állam finanszírozhatatlan

a globális gazdaságot legjobban részben a terjeszkedés befejezése, részben már régen nem az iparosítás jellemzi, közben egyensúlytalan, ökológiailag, társadalmilag káros

a globális piacgazdaság már nem klasszikus piacgazdaság, elsősorban a gazdasági-társadalmi hatalmi csoportok érdekét szolgálja, manipulált, nem kontrollált, nem a társadalmi érdekek szolgálója

a globalizáció-lokalizáció racionalista, funkcionalista modellje fenntarthatatlan és már több kárt okoz, mint jót hoz

a kapitalizmus és poszt-kapitalizmus korának jellemző intézménye a tudomány, az egyetem (stb.), a tudás felhalmozásának alapja tényleg nem a vallás volt, hanem az iparosított, racionalista, funkcionális tudományos gondolkodás

a hagyományos és az elmúlt félévszázad társadalmi és egyéni szokásai egyaránt leomlanak, a hagyományos és a poszt-hagyományos értékek elvesznek

az elmúlt száz évben a demokrácia elvei és intézményei univerzálissá váltak, ám evvel párhuzamosan a polgári (kapitalista), képviseleti demokrácia elavult és a politika általában és átfogóan leértékelődött az elmúlt száz évben általánossá vált, hogy a modernizáció egyik legfontosabb eredménye a szekularizáció, amely egyet jelentett az állam és az egyház teljes szétválasztásával, s egyúttal az állam értékmentesítésével, szigorúan lecsupaszított funkcionális felfogásával

a modernizáció-posztmodernizáció korában nem volt jövőképhiány, hiszen minden társadalom vagy minden polgár előtt világos volt, hogy a jelen- és jövőkép ugyanaz: a liberális, szabad piacgazdaság, a polgári demokrácia és parlamentarizmus, a diktatúra minden típusának elvetése, stb.

központú, egyaránt múlt-jelen-jövő orientált, fenntartható dinamizmusa szabályozott és értékorientált, s kísérletet tesz a szociális egyensúly új típusú elérésére

az egyszerre globális, nemzeti és lokális gazdaságot legjobban a komplexen új (elektronikus, etikai, spirituális, stb.) poszt-piac, poszt-gazdaság jellemzi, és az önellátó lokális gazdaság felértékelődik

a globális, nemzeti, lokális gazdaság poszt-piac jellegű, az uralkodó gazdasági érdekeket nemzetfeletti, nemzeti ellenőrzéssel szabályozza, a poszt-piaci koordinációt közösségi érdekek, szellemi-erkölcsi értékek és a fenntarthatóság szempontjai vezérlik

az új globalizáció-lokalizáció egyik újdonsága, hogy az egyoldalú racionalista-funkcionalista modell átalakul többoldalú posztracionalista, szubsztanciális modellé a posztmodernizáció utáni korszak új tudománya és új oktatása új intézményi és működési kereteket választ és alapja nem az iparosított, racionalista, funkcionalista gondolkodás, hanem a szubsztanciális, metaelméleti szemlélet lesz

a kétszeres hagyományvesztés vagy hagyománykopás után egyaránt következik be az összetett hagyományok felé való visszafordulás és az új hagyományok teremtésének szándéka

a képviseleti demokrácia modellt fokozatosan felváltja egy új, összetett demokrácia modell: az e-demokrácia, a részvételi demokrácia, a tudatalapú demokrácia változó arányú keveréke

amíg a nyugati civilizációk még *szekulárisak maradnak* és a szekuláris modernizáció *változatlanul folytatódik*, a nem-nyugati világ teljesen más képet mutat, s egyre szélesebb körben tapasztalható, hogy poszt-szekuláris világba léptünk, ahol ennek megfelelő modernizációs modellek születnek

a posztmodernizációt követő időszakokban, a jelenben és a közeljövőben egyaránt krízist jelent, hogy nincs jövőkép, s hiányzik az átfogó, sokrétű jövőkép, nincs új globális vízió, nincs új világrend, s e nélkül a sokasodó válságok is csak felületileg kezelhetők

A 21. század elején tehát a világ, s jelesül Európa szükségképpen halad tovább, de ez a haladás sokkal *nagyobb fordulatot* prognosztizál, mint ami például a kapitalizmus kialakulásánál tapasztalhattunk.

A régi és az új paradigmák megkülönböztetéséhez viszont szükség lenne egy *újkapitalizmus-elméletre*. Ez azonban hiányzik. Nem lehet feladatunk, hogy ebben a tanulmányban ennek megfogalmazására kísérletet tegyünk. Néhány fontos tételt viszont szóba hoznánk. Az egyik kérdéskör az, hogy az újkapitalizmusban *új típusú aktorok* vannak: a nemzetállamok feletti gazdasági szereplők, s nemzetközi gazdasági szerepet betöltő államok, s mindegyik új aktor gyakran *politikai előnnyé* is kívánja váltani gazdasági erőpozícióját.

Schöpflin György véleménye⁵ a következő: „A globalizáció nyomán a kérdés még élesebben vetődik föl, hiszen *az államok fölötti piaci szereplők* a világ szinte bármely országában befolyásolni képesek a demokratikus politikai gyakorlatot: a multinacionális nagyvállalatok éppen ezt teszik. Tovább bonyolódik a helyzet, ha tekintetbe vesszük a *konszenzusos autoriter rendszerek* létrejöttét, amelyek nagyobb legitimitást élveznek, mint a hagyományos diktatúrák, valamint az olyan rendszereket, amelyek ösztönzik a demokráciát és a piacokat. Mindehhez még hozzávehetjük a nyersanyagátoknak a globalizáció nyomán egyre szélesebb körben tovagyrúzó hatását, a tőke már-már tökéletesen szabad mozgását és a nyersanyagszükséglet – különösen az energiahordozók iránti igény – éles emelkedését, mindenekelőtt Kína és India átalakulásának következményeképpen.

A nyersanyagátoknak tehát egyik közvetlen következménye, hogy az érintett államokban *a társadalom megvesztegetésével* el lehet érni, hogy az távol tartsa magát a politikától; a nyersanyagok eladásából befolyó óriási összegeket pedig különálló pénzalapokba lehet kimenekíteni, amelyek fölött csak *a legszűkebb elit* gyakorol ellenőrzést. Ezeket a pénzalapokat azután más országokban – például piaci demokráciákban – politikai célok elérésére lehet felhasználni. Ilyen összetett mechanizmusok révén *a politika újra szerephez jut* a globális piaci viszonyrendszerben, de olyan formában, amely *súlyosan fenyegeti* a demokráciák működését. Nem másnak vagyunk itt tanúi, mint olyan szuverén gazdasági szereplők megjelenésének, akik egyes jellemzők tekintetében a multinacionális cégeket imitálják, ugyanakkor azonban élvezik *mindazt a politikai és jogi védelmet*, amely az állami szuverenitás velejárója.

Az egész problémakört tovább súlyosbítja, hogy a globalizáció ideológusai nem képesek vagy nem hajlandók tudomást venni arról a fenyegető tényről, hogy a globális rendszerbe *nem demokratikus szereplők* léptek be. Ragaszkodnak ahhoz az alapfeltevéshez, hogy a globális piacok valamennyi szereplője gazdasági természetű, hogy tisztán és kizárólag gazdasági célok motiválják őket; ugyanakkor nem ismerik föl, vagy figyelmen kívül hagyják mindazokat a jelzéseket, amelyekből kiviláglik, hogy ha egy autoriter államnak megvan a módja, hogy *erőforrásait politikai célok szolgálatába* állítsa, akkor ezt meg is fogja tenni. Ez megkönnyíti az autoriter államok dolgát és szemet huny kétszínű játéku fölé, amely során az autoriter működésmódokat a stabil demokratikus intézményeken keresztül juttatják érvényre. Semmi sem fontosabb, mint a törvényes rend, hiszen lehetővé teszi, hogy ezek a szereplők biztos helyen parkolhassák vagyონukat és kiépíthessék politikai hatóerejüket az érintett országokban.”

„Időnként szembetalálkozunk azzal az érveléssel, miszerint a szuverén gazdasági szereplők *nem különböznek* lényegesen a nyugati multinacionális cégektől, hogy lényegileg ugyanúgy élnek gazdasági hatalmukkal, mint a multik, s a különbség csak annyi, hogy ezt nem a nyereségre törekvő részvényesek, hanem az érintett állam polgárai érdekében teszik. Még ha valóban létezik is átfedés némely állami gazdasági szereplő és a multinacionális

---

⁵ www.talaljuk-ki.hu/index.php/article/articleprint/1002/-1/69/

cégek között – márpedig léteznek –, ezek mégis alaptermészetükben különböznek egymástól, részben mert eltérő (politikai nem pedig gazdasági) célok mozgatják őket, másrészt pedig mert az állami gazdasági szereplők semmilyen formában sem nyitottak a kockázatvállalásra. Igaz ugyan, hogy a multinacionális cégek ritkán mennek csődbe, vagyonukat azonban adják és veszik, míg a szuverén gazdasági szereplőket természetüknél fogva nem fenyegeti efféle veszély, a vagyonukat pedig védi a származási ország állama. Így mind a Rosneftnél mind a Gazpromnál igen magas az adósság-jövedelem arány (106 és 70), de senki sem gondolja, hogy a közeljövőben bedobnák a törülközőt. Ha túl nagy lesz a baj, majd megmentésükre siet az orosz állam.

Az 1980-as évek során általánosan elfogadottá vált, hogy *a magánszektor természeténél fogva hatékonyabban működik, mint az állam, s e meggyőződés talaján terjedt el a privatizáció: az állami vagyont magánkézbe adása.* Az alaptétel javarészt igaz, de nem minden körülmények között, hiszen szerephez jutnak itt *a kulturális tényezők* is, amelyek révén egyes államok hatékonyabbak, mint mások. A privatizációt világszerte a piacok megnyitása követte – különösen a tőke szabad áramlása vált lehetővé a nemzetközi szinten, ez pedig újabb lehetőségeket nyitott meg. Kezdetben a nyugati, 2000-tól pedig már nem nyugati gazdasági szereplők is színre léptek, s ezek közül sokan szorosan kapcsolódtak autoriter államokhoz. Az állami gazdasági szereplőknek kedvező másik jelentős tényező – amint említettük – bizonyos stratégiai nyersanyagok fölöttébb magas ára volt, amelyet szintén a globalizáció váltott ki. A globalizáció kicsirkéi keselyűkké tollasodtak.

Az angolszász kapitalizmusban – de bizonyos mértékig az egész demokratikus nyugaton – az a nézetrendszer uralkodik, amely szerint *a magánszektor jóval hatékonyabban hasznosítja a gazdasági erőforrásokat, mint az állam.* Lényegileg arról van szó, hogy az a kísérlet, amelyben 1945-öt követően próbára bocsátottuk a széleskörű állami ellátás rendszerét, túl sok rossz hatásfokú működést mutatott, amelyeket csak a magánszféra készségei és a piac fegyelme tud orvosolni. Ebben nem kevés igazság van akkor is, ha természetes monopóliumok privatizálása mindig problémákhoz vezetett, arra azonban senki sem számíthatott a privatizációs forradalom kezdetekor – az 1980-as években –, hogy a nyugati világon kívülről állami gazdasági szereplők, mégpedig nyersanyageladásból alaposan meggazdagodott államok lépnek majd színre, mint *befektetők*. Így tehát senkinek sem jutott eszébe viselkedési kódexet vagy jogi kereteket kidolgozni, amely védelmet nyújtana a szuverén gazdasági szereplőkkel szemben, hogy azok ne élhessenek vissza gazdasági erejükkel.

A kérdés gyökerénél *a hatalmi összekapcsolódást* találjuk. Ha egy szuverén gazdasági szereplő mögött egy demokratikus állam – mint pl. Norvégia – áll, akkor az viszonylag átlátható módon működik és valószínűleg hajlandó elfogadni mind politikai, mind pedig gazdasági természetű korlátozásokat ott, ahol tevékenységét végzi. Ez a származási ország demokratikus előfeltevéseiről árulkodik. Ha a szuverén gazdasági szereplő autoriter államból származik – lett légyen az akár konszenzusos autoriter állam, ahol tehát a kormánynak agresszívabban lehet fellépnie, mint hagyományos autoriter rendszerben –, jelentős esély van rá, hogy a származási állam autoriter alapfeltevései átveődnek a külföldi demokratikus erőterre is, amelyben a szereplő működni igyekszik.

Legyünk reálisak. A nyugati államokról sem mondható el, hogy ők lennének Plátón ideális államai; tőlük sem áll végtelenen távol, hogy szükség esetén *politikai súlyukat is* latba vessék, s ez még az angolszász államokra is igaz.

Elég a Dubai Ports World beruházási ajánlatára gondolni, amelyet az Egyesült Államokban bizonyos kikötői létesítményekre tett (2006-ban), s amelyet végül politikai nyomásgyakorlással hiúsítottak meg a Szaúd-Arábiában korrump gyakorlatot folytató brit fegyvergyártók. Ebből a szemszögből a szuverén gazdasági szereplők is hasonlóak: nyíltabban közzéteszik céljaikat. A különbség az, hogy végeredményben a nyugati államok

mégiscsak tiszteletben tartanak bizonyos határokat, és a tevékenységeik fölött mégiscsak fennáll *valamiféle mérsékelt és közvetett politikai ellenőrzés*, amely az autoriter államokban tökéletesen hiányzik. Emellett a nyugati államoknak ebben a zavaros erőterben űzött tevékenysége többnyire mégiscsak belül marad a gazdasági tevékenység határain, s a *különbéle ügyeskedésekbe* még a globalizáció és a szabadpiac legelkötelezettebb támogatói is belepirulnak, nem úgy, mint az autoriter szereplők.

Az máig sem egyértelműen eldönthető, vajon minden *autoriter kapitalista rendszer* egyforma-e. Maga a jelenség is még fejlődésének egészen korai fázisában van, körvonalai éppen csak kezdenek kibontakozni, az új szuverén gazdasági szereplők tehát még irányt is válthatnak és megeshet, hogy más-más politikai és gazdasági környezetben eltérő működést mutatnak majd. Amit már most is tudni lehet, az az, hogy a szuverén gazdasági szereplők csak annyiban fogják *tiszteletben tartani a szabályokat*, amennyire *erre kényszerítve vannak*, és hogy minden kikaput megtalálnak majd – valamelyest a multinacionális nagyvállalatok példáját követve. Az is bizonyos, hogy aránytalan nyomást fognak gyakorolni az erőtlen és védtelen kormányokra, hogy lehetőségeik skáláját bővítsék.

Az autoriter kapitalisták új nemzedékében az a szembeszökő, hogy a jelek szerint egyáltalán nem vágnak rá, hogy létrejöjjön egy politikai célokat is kitűző *autonóm középhéteg*. Olyan globális folyamatoknak váltak aktív részesévé, amelyek könnyedén okozhatják a hazai piacok elhanyagolását, és konzekvensen biztosítják, hogy a *politikai szempont mindig előbbre való legyen, mint a gazdasági érdek*. Figyelemre méltó, hogy a fentiek hazai dimenzióban is érvényesülnek, amennyiben a vagyon elosztását homályos politikai szabályok és szempontok szabják meg, a vagyonból pedig igen kevés csorog le a hazai gazdaságba például visszaforgatás formájában, s ez még arra az infrastruktúrára is áll, amely magát a nyersanyag-konjunktúrát biztosítja.”

Európa számára *milyen konzekvenciákat* vonhatunk le az értékelésből? a) egyaránt létezik demokratikus és autoriter kapitalista rendszer, sőt a nem autoriter kapitalizmus is hajlamos autoriter viselkedésre; b) az autoriter államokban minimális és nem hatékony a politikai ellenőrzés, de a nyugati államokban is csak mérsékelt és közvetett politikai ellenőrzés van; c) ma már ott tartunk, hogy a gazdasági és politikai aktorok különféle ügyeskedései miatt nagyon kevesen pirulnak el; d) az angolszász kapitalizmus nézetrendszere *(a magánszektor jóval hatékonyabban hasznosítja a gazdasági erőforrásokat, mint az állam)* egyre kevésbé tartható.

A pénzügyi világválság közepette új felismerés születik: se az állam, se a piac mindenhatósága nem igaz.

És vegyük komolyan ezt a felismerést is, amit mégegyszer idézünk: „A nyugati államokról sem mondható el, hogy ők lennének Platón ideális államai; tőlük sem áll végtelenen távol, hogy szükség esetén *politikai súlyukat is* latba vessék, s ez még az angolszász államokra is igaz.”

1.3. Európa integrált képe (egyesített válságtünetek)

A bevezetőben felsoroltuk azokat a *fontosabb krízistüneteket*, amelyek Európa jövőjét befolyásolják, sőt meghatározzák. Ezek a következők voltak: (1) gazdasági-pénzügyi világválság, (2) politikai világválság, demokrácia-deficit, (3) klímakrízis, ökológiai válság, (4) oktatás, művelődés, életminőség válság, (5) a civil társadalom puha krízisei, (6) a gondolkodás válsága, a jövőkép hiánya, sőt (7) az európai kollektív tudat és identitás válsága.

Az egyesített válságoknak, vagy válságtüneteknek számos összesítése, értelmezése létezik. Most az Európa jövője című kötetből a könyv egyik szerkesztőjének a kríziscsoportjait ismertetjük. Tanulmánya ezt a kérdést veti fel: *Erős vagy gyenge Európa*, a

XXI. század globális környezeté⁶. Szemléletének érdekessége, hogy a krízistüneteket Európa belső állapotának elemzése alapján fogalmazza meg.

„A XX. század utolsó évtizedei egy drámai dilemma kibontakozásaként foghatók fel - erős Európa vagy/és gyenge Európa. Erős Európa - nagy, aktív és független globális játékos és gyenge Európa - a globalizációs folyamatok passzív és rászoruló résztvevője.

Sajnos a harmadik évezred elején Európa egy *hétdimenziós drámai krízis* stádiumába lépett:

1) a demográfiai krízis - Európa, mint haldokló kontinens, beleértve ennek a jelenségnek minden fontos gazdasági, szociális, kulturális és politikai következményével,

2) a gazdasági krízis - Europe kezdi elveszteni versenyelőnyét a tudásra alapuló gazdaság fejlesztésében. A Lisszaboni Agenda de facto krízise,

3) a tudományos krízis - Európa képtelensége egy ténylegesen integrált európai tudományos és kutatói közösség megalkotására, az amerikai kutatói és tudományos közösség mintegy kiegyenlítő pontjaként,

4) a kulturális krízis - Európa képtelensége az európai kultúra grandiózus víziójának megteremtésére, a globális színpad vezető színészeként megnyerni a kompetitív küzdelmet az amerikai kultúrához viszonyítva,

5) a katonai krízis - Európa képtelensége egy egységes európai hadsereg megteremtésére,

6) az európai kormányzat válsága - az Európai Unió képtelensége azt a történelmi döntést meghozni, s arra a felismerésre jutni, hogy csak a szövetségi (konföderációs) Európa az európai kormányzás egyetlen hatékony hosszú távú modellje,

7) az európai identitás válsága - az európai társadalmak nem voltak képesek egy egyedi módon internalizált európai identitásra, amely hosszú távon az európai integráció és az európai egység valódi alapja. Ezt az európai identitást csak az európai oktatási rendszer jól megtervezett és grandiózus reformja által lehet megteremteni.

Ez a *multi-dimenziós krízis* nem a történelem fatális ítélete. Az egyesült és integrált Európának megvan az ereje és a képessége ennek a jelenlegi krízisnek a leküzdésére, és egy erős XXI. századi Európa megteremtésére.”

Antoni Kuklinski multidimenziós krízis összesítése – az általunk felsorolt hét válságcsoport mellé – továbbiakat nevez meg, így például a demográfiai, a katonai vagy a kulturális krízist. Nem szükséges, hosszú okfejtésbe bocsátkozni, hogy meglehetősen világosan lássuk: a globális helyzet és Európa belső válsága miatt kontinensünket, s a kontinens központi intézményét, az Európai Uniót minimum *tíz kríziscsoport* határozza meg.

A pénzügyi és minden más válság kapcsán egy *új krízis-tünetet* fedezhetünk fel, mert egyáltalán nem mindegy, hogy a globális világ vagy Európa válsággócait a modernizáció-posztmodernizáció *vagy* az ezt meghaladó *új paradigmák korának* értékei, világgépei szerint értelmezzük.

---

⁶ Antoni KUKLIŃSKI: Strong or weak Europe, The global Environment of the XXI century, Future of Europe, Volume One, Europe - The Global Challenges 2005, 17. o.

2. A Lisszaboni Szerződés és az új globalizációs kihívások az Európai Unióban?

Az elmúlt évtized az új globalizáció korszaka, avagy az új globális-lokális világstruktúrák létrejötte, amely minden kontinens, így Európa számára is új kihívásokat jelent. A Lisszaboni Szerződés ebben az összefüggésben nem más, mint politikai-intézményi válaszkíséret, s program az új globális kihívások megválaszolására, avagy korszerű intézményrendszert és optimalizált munkamódszereket adhat az Unió számára annak érdekében, hogy Európa *hatékonyan és eredményesen* tudjon megbirkózni az új korszak kihívásaival.

2.1. A Lisszaboni szerződés⁷

Az Európai Unióról szóló szerződés és az Európai Közösséget létrehozó szerződés módosításáról szóló szerződés, melyet az uniós tagállamok állam- és kormányfői 2007. december 13-án írtak alá a portugál fővárosban. A szerződés a következő fő célkitűzéseket hivatott megvalósítani: hatékonyabb döntéshozatal, korszerű intézményrendszer, következetesebb külső fellépés, és a demokrácia kiteljesítése az Európai Parlament és a nemzeti parlamentek szerepének növelése révén. A Lisszaboni Szerződés csak azt követően lép hatályba, ha azt valamennyi tagállam saját alkotmányos követelményeinek megfelelően jóváhagyta.

Mit tartalmaz a Lisszaboni Szerződés?

A Lisszaboni Szerződés az Európai Unió hatékonyabb, átláthatóbb, demokratikusabb működését teszi lehetővé. Kellően rugalmas keretet nyújt a további fejlődéséhez és növekedéséhez, egyúttal az új szerződés az Unió hatékonyabb külső fellépését is szolgálja.

A Lisszaboni Szerződés *fontosabb újításai* a következők:

- Rögzíti az EU célját és legfontosabb értékeit, köztük az emberi méltóság, a szabadság, a demokrácia, a jogállamiság, az egyenlő esélyek és az emberi jogok, köztük a kisebbségekhez tartozók jogai védelmének az elvét.
- Egységes jogi személyiséget teremt az Unió számára. Ez azt jelenti, hogy hatályba helyezése után az EU maga is jogosult lesz valamely megbízottja révén szerződést kötni, megállapodást aláírni, nemzetközi konvencióhoz csatlakozni.
- Jogilag kötelező szövegnek ismeri el az Alapvető Jogok Chartáját.
- Tisztázza, hogy az EU csak olyan területeken illetékes, amelyekben a tagok kifejezetten ráruházták a szükséges hatáskört. Különbséget tesz kizárólagosan közösségi, illetve a tagállamokkal közösen gyakorolt hatáskörök között.
- Az EU állam- és kormányfőit magában foglaló Európai Tanács élén bevezeti az elnöki funkciót. Betöltőjét a tagállamok minősített többséggel választják két és fél évre. Az elnök megbízatása egy alkalommal megújítható.
- A Miniszterek Tanácsában az egyes tanácsi formációk élén 18 hónapon át három ország gyakorol csoportos elnökséget.
- Létrehozza az EU külügyi és biztonságpolitikai főképviselő posztját, amelynek betöltője elnököli a külügyminiszteri tanács üléseit, és egy személyben az Európai Bizottság külkapcsolatokért felelős alelnöke.

---

⁷ Montázs az <http://www.euvonal.hu> portál anyagaiból

- A Bizottság összetételénél 2014-ig alapelv marad, hogy minden ország egy-egy biztost állíthat. 2014-től azonban a testület létszáma a tényleges taglétszám kétharmadára csökken, hacsak a Tanács egyhangúlag nem dönt másként.
- Az Európai Parlament tagjainak száma a jövőben nem haladhatja meg a 751 főt. Az egyes tagországok európai parlamenti képviselőjét minimum 6, maximum 96 fő látja majd el.
- 2014-től feltételesen, 2017-től végérvényesen módosítja a jelenlegi szavazati rendszert, új szabályokat vezetve be a minősített többség, illetve a döntési folyamatot blokkolni akaró tagállami képesség meghatározására.
- A minősített többséggel történő szavazást még tovább szélesíti a bel- és igazságügyi együttműködés legtöbb területére.
- A nemzeti parlamentek is jogot kapnak arra, hogy módosítást kezdeményezzenek valamely uniós jogszabály-tervezetben.
- Egymillió uniós polgár közös petícióban uniós jogalkotást kezdeményezhet az Európai Bizottságnál.
- Lehetővé teszi, hogy még szorosabb integrációba - úgynevezett megerősített együttműködésbe - kezdessen valamely témában a tagok harmada, feltéve, hogy ennek célja összhangban áll az alapvető uniós célokkal, és kezdeményezésük nyitott valamennyi tagállam bekapcsolódása számára.

Milyen intézményi változásokat hoz a Lisszaboni Szerződés?

Európai Parlament⁸

Az Európai Parlament tagjainak száma a jövőben nem haladhatja meg a 751 főt. Az egyes tagországok európai parlamenti képviselőjét minimum 6, maximum 96 fő látja majd el.

Tanács

A Miniszterek Tanácsában az egyes tanácsi formációk élén 18 hónapon át három ország gyakorol csoportos elnökséget.

Európai Bizottság⁹

A Lisszaboni Szerződés 2014-től (amikorra az Unió taglétszáma nagy valószínűséggel már legalább huszonnyolc lesz) olyan módosítást helyez kilátásba, miszerint a Bizottság tagjainak száma a tagállamok kétharmadára csökken majd annak érdekében, hogy hatékonyabban tudjon működni.

Ez azt jelenti, hogy nem minden tagállam, csak a tagországok kétharmada jelölhet majd biztost a testületbe. Attól kezdve a tagállamok az egyenlő rotáció elvének figyelembevételével jelölhetik a biztosokat. Ugyanakkor nem teljesen kizárt az „egy ország = egy biztos” rendszer fenntartása sem, de ehhez az kell, hogy az átállást megelőzően a tagállamok egyhangú szavazással az addigi gyakorlat fenntartása mellett döntsenek. A biztosok hivatali ideje továbbra is öt évre szól.

Az Európai Bizottság elnökét minősített többséggel az Európai Tanács jelöli, figyelembe véve az aktuális európai parlamenti többséget, majd pedig az Európai Parlament

⁸ Az **Európai Parlament** (EP) az [Európai Unió](#) (EU) parlamentális testülete, amelyet az EU állampolgárai közvetlenül választanak öt éves időtartamra. A [Miniszterek Tanácsával](#) együtt alkotja az EU törvényhozói hatalmi ágát. Két helyen ülésezik, [Brüsszelben](#) és Strasbourgban.

Az **Európai Unió Tanácsa** az [Európai Parlamenttel](#) közösen alkotja az [Európai Unió](#) (EU) törvényhozó szervét. Minden [tagállam](#) kormányának a miniszterét tartalmazza. Az Európai Unió Tanácsát a hivatalos uniós dokumentumok helyenként *Tanács*ként említik és gyakran hivatkoznak rá **Miniszterek Tanácsa** néven. Székhelye [Brüsszel](#), azonban meghatározott időközönként [Luxembourgn](#)ban ül össze.

⁹ Az **Európai Bizottság** (hivatalosan **Az Európai Közösségek Bizottsága**) az [Európai Unió](#) (EU) végrehajtó szerve. Az [Európai Parlament](#) és az [Európai Unió Tanácsa](#) mellett egyike az EU három fő kormányzati intézményének.

egyszerű többséggel hagyja jóvá kinevezését. (Itt érdemes megjegyezni, hogy a Barroso-bizottság 2004. évi kiválasztásakor az említett intézmények „önkéntes” alapon lényegében a fenti elvek szerint jártak el.)

Európai Tanács¹⁰

A Lisszaboni Szerződés létrehozta az Európai Tanács elnökének állandó tisztségét. Az elnököt az Európai Tanács két és fél évre nevezi majd ki, egyszer megújítható mandátummal. Az új funkció nagyobb folytonosságot és stabilitást kölcsönöz a Tanácsban folyó munkának.

Az Európai Tanács elnöke nem az Unió elnöke lesz, feladata, hogy az EU állam- és kormányfők munkáját megkönnyítse.

A tagállamok első számú vezetői ugyanis - az Európai Tanács keretében - évente legalább *négyszer tartanak csúcstalálkozót*, amelyen irányt szabnak az Unió életét foglalkoztató legfontosabb kérdéseknek. A mindenkori csúcstalálkozók csak akkor lehetnek sikeresek, ha azokat jól előkészítik, napirendjük közérdeklődésre tart számot, az eltérő álláspontokat már előzőleg feltárták, és lépések történnek a távolságok áthidalására. A mindezekkel kapcsolatos teendőket jelenleg mindenkor annak az országnak a vezetője végzi - az Európai Tanács soros elnökeként -, amelyik az adott időszakban (hat hónapig) az EU soros elnökségét látja el. Ennek a rendszernek számos gyengéje van. Hiányzik az ügyek vitelénél oly fontos folyamatosság, gyakori a prioritás-váltás, miközben a külvilág is nehezen szokja meg, hogy hathavonta más képviseli csúcsszinten az Uniót. Ráadásul az ideiglenes tisztet ellátó politikus „főállásban” maga is miniszterelnök, vagy államfő, akit honi ügyei is lefoglalnak.

A Szerződés mindezt azzal orvosolja, hogy létrehozza az állandó elnöki posztot az Európai Tanács élén. Betöltőjét az Európai Tanács tagjai minősített többséggel két és fél éves, egyszer meghosszabbítható mandátummal választják. Folyó ügyekben érdemi hatással bíró döntési hatásköre nincs: tiszte az állam- és kormányfői testület munkájának a menedzselése, az ülések elnöklése, az elfogadott álláspontok csúc-szintű képviselete.

Külső- és biztonságpolitikai főképviseelő

A Lisszaboni Szerződés létrehozta az Unió külső és biztonságpolitikai főképviseelőjének posztját. A főképviseelő alelnöki tisztséget tölt be az Európai Bizottságban, és elnököl az Általános Ügyek és Külkapcsolatok Tanácsának ülésein. Az új tisztségek következetesebb külső fellépést és hangsúlyosabb szerepet biztosítanak az EU számára a világpolitika színpadán, mivel általuk az Unió felismerhető arculatot nyer.

A főképviseelői tisztség nem jár új hatáskörökkel, ám hatékonyabbá teszi az EU külső tevékenységét azáltal, hogy megakadályozza a párhuzamos munkavégzést, és átláthatóbb viszonyokat teremt. A főképviseelő a 27-tagú Európai Unió által egyhangúlag elfogadott határozatok alapján lép fel külpolitikai kérdésekben. Tevékenysége kiegészíti a tagállamok külpolitikai és diplomáciai erőfeszítéseit, de nem lép azok helyébe.

A külpolitika mindenütt a világon azt a célt szolgálja, hogy védje egy-egy nemzetállam területi, gazdasági, politikai és stratégiai érdekeit, illetve segítse elő külső érvényesítésüket. Mivel az EU tagállamai egyre több területen működnek együtt - egységes piacon alapul gazdasági növekedésük, létrejött az euróövezet - feszítő igény merült fel arra, hogy a tagállamok a külvilágban is lehetőleg egységesen lépjenek fel. Fontos szempont az is, hogy együtt segítsék elő a szomszédos országokkal a minél gyümölcsözőbb együttműködést, hozzájárulva egyúttal ez utóbbiak politikai stabilitásához, prosperitásához, s ezzel a békés környezet szavatolásához.

---

¹⁰ Az **Európai Tanács** (közkeletű rövidítéssel EiT) az **Európai Unió** (EU) **állam-** és **kormányfőinek**, valamint az **Európai Bizottság** elnökének a találkozója, az EU csúcsszerve.

Jelenleg több személy felelős az uniós külkapcsolati ügyek kezeléséért: a Tanács nevében megszólaló külpolitikai főmegbízott, valamint az Európai Bizottság külkapcsolatokért felelős tagja, a fejlesztéspolitikáért felelős tagja és a kereskedelempolitikáért felelős tagja.

A Lisszaboni Szerződés egyetlen külpolitikai főképviselő személyében egyesíti ezeket a feladatokat. Az állam- és kormányfők által (öt évre) ajánlott (ám végső soron az Európai Bizottság elnöke, majd az Európai Parlament által is jóváhagyott) főképviselő egyfelől a tagállamok külügyminisztereinek munkáját segíti, előkészíti rendszeres találkozóikat, elnököli üléseiket, és képviseli a tagállamok közös álláspontját. Másfelől egy személyben felel - a testület egyik alelnökeként - az Európai Bizottság külpolitikai vonatkozású teendőinek szervezéséért is.

Fontos aláhúzni ugyanakkor, hogy egyik esetben sem ő irányítja az EU - még kevésbé az egyes tagállamok - külpolitikáját. Feladata éppen ellenkezőleg: a tagállamok által kitérgetett külpolitikai irány képviselete, a kapcsolódó gyakorlati teendők végrehajtásának a felügyelete.

Az EU jogi személyisége

Az Európai Közösségeket alkotó három Közösség (az Euratom, az Európai Szén- és Acélközösség és az Európai Gazdasági Közösség) alapítószerződésai mind három esetben kimondták az egyes közösségek jogi személyiségét, míg az Unió egészére nézve kifejezetten sem a Maastrichti, sem az Amszterdami, sem pedig a Nizzai Szerződés nem tette ezt meg.

Csakúgy, mint az Alkotmány, az új Lisszaboni Szerződés is jogi személyiséggel ruházza fel az EU-t. Ennek értelmében az EU jogi személyként részt vehet tárgyalásokon, illetve a hatáskörébe tartozó területeken e minőségében jogilag kötelező érvényű megállapodásokat köthet.

Az egységes jogi személyiség elsősorban a külvilággal tartott kapcsolatok szempontjából bír gyakorlati jelentőséggel. Az a tény, hogy mindez már jó ideje adott volt a gazdasági - kereskedelmi - piaci ügyekben eljáró Európai Közösségek esetében, érezhetően erősített az EU nevében például a világkereskedelmi fórumokon eljáró EU-biztosok tárgyalási pozícióján.

Milyen változásokat hoz a Lisszaboni Szerződés a döntéshozatalban?

A Lisszaboni Szerződés növeli azoknak a szakpolitikai területeknek a számát, melyek esetében az uniós jogszabályokat közösen kell elfogadnia a közvetlenül megválasztott Európai Parlamentnek és a tagállamok minisztereiből álló Tanácsnak (együttdöntési eljárás).

Új szavazási rendszer a Tanácsban, a kettős többség elve

Az EU tanácsi döntéshozatalában jelenleg használt szavazási rendszer eléggé bonyolult. A minősített többség meghatározásához három különböző tényezőt is figyelembe kell venni, amelynek első eleme egy mesterségesen kialakított (tagállami voksokat 3 és 29 között variáló) szavazati skála. Problémát jelentett az is, hogy a népességi súlyok közötti különbséget a jelenlegi szavazati arányok nem mindenkor fejezik ki megfelelően.

A Lisszaboni Szerződés mindezt - 2014-től feltételesen, 2017-től véglegesen - jelentős mértékben egyszerűsíti. A rendszer a kettős többség elvére fog épülni. Eszerint, a többség meghatározásához elegendő lesz a tagállamok számát, és a mögöttük álló tényleges népességi súlyt összevetni. Így kalkulálva az az álláspont szerezheti meg a szükséges többséget, amit a tagállamok legalább 55, és az EU-népesség legalább 65 százaléka támogat.

Annak érdekében, hogy a legnagyobb lélekszámú tagországok közül egy kisebb csoport ne tudja megakadályozni bizonyos döntések meghozatalát, a határozatot ellenző ún. blokkoló kisebbséget nem alkothatja négynél kevesebb tagország; ha ez a feltétel nem teljesül, a minősített többséget akkor is elérnek kell tekinteni, ha a határozatot támogató tagországok lakosainak száma nem éri el a 65 százalékot.

Elviekben az új szavazási rendszer 2014-től már általános érvénnyel hatályba lép, de ha valamely tagállam úgy érzi, hogy számára előnyösebb szavazati végeredmény jönne ki a jelenlegi - Nizzai Szerződésen alapuló - szabályok szerint, akkor 2017-ig még kérheti, hogy kivételesen aszerint történjen a szavazatok számlálása.

Többségi szavazás bel- és igazságügyi kérdéseknél is

A legtöbb döntést ma már minősített többségen alapuló szavazással hozzák. Bizonyos területeken azonban továbbra is az egyhangú döntéshozás a jellemző. Sokáig ilyen volt a bel- és igazságügyi együttműködés is, de 2005-től az Amszterdami Szerződés alapján a bel- és igazságügyek legtöbb területén megszűnt a vétójog.

A Lisszaboni Szerződés a minősített többséggel történő szavazást még tovább szélesíti a bel- és igazságügyi együttműködés legtöbb területére, vagyis tovább szűkíti azon ügyek körét, ahol ez - mindenekelőtt a bűnüldözést célzó együttműködésben - még fennáll. Kivételt jelenthet az, amikor egy tagállam úgy érzi, hogy az adott (bűncselekményi tényállást és büntetési tételek meghatározását célzó) jogszabály-tervezet összeegyeztethetetlen jogrendjével, és az Európai Tanácshoz (EU-csúcshoz) fordul a döntéshozás felfüggesztéséért. Ilyenkor, ha néhány hónap után sem sikerül közös nevezőre jutni, úgy az érintett országnak joga van kimaradni - illetve a többieknek (ha a tagállamok legalább egyharmadát alkotják) jogukban áll egymás között a folyamatot folytatni.

Nemzeti parlamentek erősödő szerepe

A szerződés fokozná az Európai Unió feletti demokratikus ellenőrzést azáltal, hogy megerősíti az Európai Parlament és a nemzeti parlamentek szerepét. A nemzeti parlamentek is jogot kapnak arra, hogy módosítást kezdeményezzenek valamely uniós jogszabály-tervezetben.

Jelenleg a nemzeti parlamenteknek nincs közvetlen beleszólásuk az uniós jogalkotásba. Befolyásukat úgy érvényesíthetik, ha ellenőrzésük alatt tartják az uniós jogszabályok tárgyalásában közvetlenül résztvevő kormányt, illetve annak tagjait.

Az új szerződés ezután módot adna arra, hogy ha a nemzeti parlamentek egyharmada úgy véli, hogy egy EU-szinten javasolt jogszabályban foglaltakat hatékonyabban lehet megvalósítani nemzeti hatáskörben, az Európai Bizottságnak felül kell vizsgálnia kezdeményezését. (Formálisan a Bizottság háromféle lépést tehet: visszavonja javaslatát, módosítja azt, vagy kitart mellette. Az utóbbi esetben részletes indoklással kell élnie, amit azonban ha a tagállamok 55, és/vagy az európai parlamenti képviselők 51 százaléka elutasít, akkor a bizottsági kezdeményezést immár kötelező visszavonni.)

2.2. A ratifikálás aktuális helyzete

Hol tart a Lisszaboni Szerződés ratifikációs folyamata? Nézzük meg ezt az összefoglaló táblázatot:

Ország	A ratifikáció	Megjegyzés	Uniós ügyekben tartott
---------------	----------------------	-------------------	-------------------------------

	módja		népszavazások
Ausztria	Parlamenti szavazás	Az osztrák parlament alsóháza 2008. április 9-én, felsőháza április 24-én szavazta meg	1994. a csatlakozásról
Belgium	Parlamenti szavazás	2008. július 10-re a hét regionális és a szövetségi törvényhozások is megszavazták.	-
Bulgária	Parlamenti szavazás	A bolgár parlament 2008. március 21-én szavazta meg	-
Ciprus	Parlamenti szavazás	A ciprusi parlament 2008. július 3-án ratifikálta	-
Csehország	Parlamenti szavazás	<i>Elhalasztva az Alkotmánybíróság döntéséig</i>	2003. a csatlakozásról
Dánia	Parlamenti szavazás	A dán parlament 2008. április 24-én ratifikálta	1972. a csatlakozásról 1986. a SEA-ről 1992. Maastrichti Szerződés 1993. Maastrichti Szerződés 1998. Amszterdami Szerz. 2000. az EMU-csatlakozás
Egyesült Királyság	Parlamenti szavazás	A londoni törvényhozás alsóháza 2008. márciusában, felsőháza június 18-án szavazta meg	1975. a csatlakozásról
Észtország	Parlamenti szavazás	Az észt törvényhozás 2008. június 11-én szavazta meg	2003. a csatlakozásról
Finnország	Parlamenti szavazás	A finn parlament 2008. június 11-én fogadta el	1994. a csatlakozásról
Franciaország	Parlamenti szavazás	A francia nemzetgyűlés és a szenátus 2008. február 7-én szavazta meg	1972. a bővítésről 1992. Maastrichti Szerződés 2005. Alkotmányos Szerződés (elutasítva)
Görögország	Parlamenti szavazás	A görög parlament 2008. június 11-én hagyta jóvá	-
Hollandia	Parlamenti szavazás	A holland alsóház 2008. június 5-én szavazta meg. A felsőház július 8-án.	2005. Alkotmányos Szerződés (elutasítva)
Írország	Népszavazás	Az írek a 2008. június 12-én megtartott referendumon elutasították a Lisszaboni Szerződést	1972. a csatlakozásról 1987. a SEA-ről 1992. Maastrichti Szerződés 1998. Amszterdami Szerz. 2001. Nizzai Szerződés 2002. Nizzai Szerződés
Lengyelország	Parlamenti szavazás	A lengyel alsóház 2008. április 1-én, a szenátus április 2-án szavazta meg. A lengyel elnök a	2003. a csatlakozásról

		felhatalmazást aláírta április 10-én, a szerződést még nem. A lengyel ratifikációs jogi háttérrel	
Lettország	Parlamentari szavazás	A lett parlament 2008. május 8-án fogadta el	2003. a csatlakozásról
Litvánia	Parlamentari szavazás	A litván törvényhozás 2008. május 8-án szavazta meg	2003. a csatlakozásról
Luxemburg	Parlamentari szavazás	A luxemburgi törvényhozás 2008. május 29-én erősítette meg	2005. Alkotmányos Szerződés
Málta	Parlamentari szavazás	A máltai parlament 2008. január 29-én szavazta meg	2003. a csatlakozásról
Magyarország	Parlamentari szavazás	Az Országgyűlés 2007. december 17-én hagyta jóvá	2003. a csatlakozásról
Németország	Parlamentari szavazás	A német parlament alsóháza, a Bundestag 2008. április 24-én szavazta meg. A német államfő május 23-án írta alá.	-
Olaszország	Parlamentari szavazás	Az olasz parlament alsó háza 2008. július 31-én, a felső háza egy héttel korábban szavazta meg.	-
Portugália	Parlamentari szavazás	A portugál parlament 2008. április 23-án fogadta el. A portugál elnök ünnepélyesen 2008. május 9-én (Európa nap alkalmából) hirdette ki a Lisszaboni Szerződés ratifikálására vonatkozó jogszabályt.	-
Románia	Parlamentari szavazás	A román parlament 2008. február 4-én szavazta meg	-
Spanyolország	Parlamentari szavazás	A spanyol törvényhozás 2008. július 15-én szavazta meg.	2005. Alkotmányos Szerződés
Svédország	Parlamentari szavazás	<i>Várhatóan 2008. november 20.</i>	1994. a csatlakozásról 2003. az EMU-csatlakozás
Szlovákia	Parlamentari szavazás	A szlovák parlament 2008. április 10-én ratifikálta. A szlovák elnök május 12-én írta alá.	2003. a csatlakozásról
Szlovénia	Parlamentari szavazás	A szlovén parlament 2008. január 29-én hagyta jóvá	2003. a csatlakozásról

Tekintsük végig az új fejleményeket

a) Prága még az elnökség előtt megerősítene a Lisszaboni Szerződést

Mirek Topolánek cseh miniszterelnök 2008. október 21-én bejelentette, hogy mindent megtesz azért, hogy Csehország még ebben az évben, az EU soros elnöki tisztségének januári átvétele előtt ratifikálja a Lisszaboni Szerződést.

Az EU soros elnöki tisztségét 2009 januárjától Csehország veszi át Franciaországtól, ezért a miniszterelnök szerint különösen fontos, hogy Csehország még idén ratifikálja a Lisszaboni Szerződést. „Soros elnökként meglehetősen nehéz lenne úgy tárgyalni a Szerződés jóváhagyásáról Írországgal, hogy azt maga a soros elnök sem ratifikálta még” - mondta Topolánek. Csehország, Írország, Lengyelország, Németország és Svédország kivételével eddig összesen 22 tagállamban fejeződött be a ratifikációs folyamat, azonban a Lisszaboni Szerződés életbe lépéséhez mind a 27 tagállamnak meg kell erősítenie azt.

Csehországban a képviselőház tavaszi jóváhagyása után a konzervatív Polgári Demokratikus Párt (ODS) képviselőinek javaslatára a szenátus az alkotmánybíróság elé utalta a dokumentumot, annak megvizsgálására, nincs-e ellentétben a cseh alkotmánnyal. Prága jelenleg az alkotmánybíróság döntésére vár – mely október végére, november elejére várható – a ratifikációs folyamat befejezésére (a felsőházi megerősítésre) csak ezután kerülhet sor.

A Lisszaboni Szerződés csehországi ratifikálását nehezíti, hogy Topolánek pártja, az ODS sem egységes a szerződés támogatásával kapcsolatban, és a köztársasági elnök, a hírhedten euroszeptikus Václav Klaus cseh elnök sem támogatja azt.

b) Kétféjű” lengyel delegáció a brüsszeli EU-csúcson

Lengyelországban 2008 október közepén vita bontakozott ki arról, ki képviselje az országot az Európai Tanács soron következő ülésén. Mind a miniszterelnök Donald Tusk, mind a köztársasági elnök Lech Kaczynski jogot formál országa képviseletére, jelen állás szerint mindketten megjelennek a szerdán kezdődő csúcson.

A hivatalos protokoll szerint két szék vár minden delegációt az október 14-én kezdődő EU-csúcs brüsszeli üléstermében: egy helyet a tagállam végrehajtó hatalmának feje (állam-, vagy kormányfő, állami berendezkedéstől függően), egyet pedig az állam külügy- vagy pénzügyminisztere számára tartanak fenn. Ezt a szokásos menetrendet írta most felül Lengyelország.

Az államfő (aki az ellenzéki Jog és Igazságosság párt tagja) ugyanis azt szeretné, ha a Lisszaboni Szerződés, a grúziai válság, valamint az éghajlatváltozással kapcsolatos uniós csomag kapcsán kialakított lengyel álláspontot személyesen ő maga képviselhetné a tárgyalásokon. Az államfői kabinet érvelése szerint a miniszterelnök az államfő alkotmányos jogát sértene meg azzal, ha nem engedné szóhoz jutni a csúcson.

A miniszterelnök ugyanakkor (aki külügy- és pénzügyminiszterével együtt utazik Brüsszelbe) úgy véli, ezen kérdésekben már régen megszilárdult a lengyel álláspont, ugyanakkor félti Lengyelország megítélését. „Elnök úr, térden állva könyörgök önnek, ne jöjjön Brüsszelbe, ne gyengítse hazánk tárgyalási pozícióit”- fakadt ki Donald Tusk a lengyel nemzeti rádióban.

c) Az EP vizsgálatot vár az írektől a nem-kampány amerikai finanszírozásával kapcsolatban

Az Európai Parlament (2008. szeptember 25-én) felszólította az ír kormányt: haladéktalanul vizsgálja ki azokat értesüléseket, amelyek szerint amerikai hivatalos körök jelentős illegális pénzügyi adományokkal támogatták a nem-kampányt irányító írországi Európa-ellenes mozgalmat.

A plenáris vita elején¹¹ Daniel Cohn-Bendit (zöldpárti, német) emlékeztetett arra az elmúlt héten az ír sajtóban megjelent feltételezésre, amely szerint kapcsolat lett volna a lisszaboni szerződésről szóló népszavazáson a nem mellett kampányolók finanszírozói és az amerikai Pentagon, illetve CIA között. Ennek a támogatásnak az oka - mondta - Cohn-Bendit - a cikk szerint az lett volna, hogy Európa „ne legyen túl erős”. A képviselő az Európai Parlament elnökét az ügy tisztázására kérte, és úgy vélte, fel kell szólítani a Tanácsot és a Bizottságot, hogy adjanak tájékoztatást a történekről. Cohn-Bendit szerint ugyanis ez „érdekes dolog” lenne, és megerősítené, ki állt az 1,2 millió eurós írországi nem-kampány mögött.

Az Európai Parlament elnöke, Hans-Gert Pöttering azt mondta, követte a témával kapcsolatos híradásokat. Teljes átláthatóságra van szükség az ügyben - mondta az elnök. Pöttering azt mondta, a nem-kampányt finanszírozó Libertas nevű szervezet képviselője, Declan Ganley korábban azt állította, a támogatások kis összegűek voltak, és egyszerű polgároktól érkeztek. Most viszont beismerte, hogy szervezete 200 ezer eurót kapott magánforrásokból, és azt is, hogy a Pentagonnal katonai megbízásokról szóló, 200 millió dolláros nagyságrendű szerződéseket kötött - tette hozzá az elnök.

Emellett a parlamenti frakciók vezetőinek csütörtöki (2008. szeptember 25.) megbeszélésén aztán arról is döntöttek, hogy az EP következő Egyesült Államokba utazó delegációja kérdést intéz az amerikai Kongresszushoz az Európa-ellenes erők támogatásával kapcsolatban. A sajtóban elterjedt, de brüsszeli uniós körökben is hangoztatott értesülések szerint hivatalos amerikai szervek, mindenekelőtt a Központi Hírszerző Ügynökség (CIA) és a védelmi minisztérium támogatást nyújtottak a Lisszaboni Szerződés elutasításáért küzdő egyik legbefolyásosabb szervezetnek, a Libertasnak.

Ganley jelenleg épp egy Lisszaboni Szerződés ellenes politikai csoport létrehozásán munkálkodik, mely reménye szerint akár a közelgő, 2009 júniusában esedékes Európai Parlamenti választásokon is indulhatna. Egy esetleges új népszavazásra várhatóan 2009 ősze előtt nem kerül sor Írországbán.

A Parlament felszólítására reagálva – melyet Ganley „alaptalan vádaskodásnak” nevezett – Ganley elmondta: a Libertas eleget tesz a kötelezettségeinek, és tájékoztatja a megfelelő ír hatóságokat a támogatások részleteiről.

d) Barroso és Sarkozy egy állandó EU-elnök mellett

Az Európai Bizottság és a Tanács elnöke - a hatékonyabb együttműködés érdekében – 2008. október 17-én egyaránt szorgalmazza egy állandó uniós elnök megválasztását. Az újítást, mely két és fél évre állandó elnököt állítana az állam- és kormányfők testülete, az Európai Tanács élére, a Lisszaboni Szerződés is tartalmazza, de annak életbe lépése egyelőre kérdéses.

„Olyan elnökre van szükségünk az Európai Tanács élén, aki nem változik minden egyes félévben. A tagállamok vezetéséhez erős elnökség kell” - mondta Barroso a kétnapos uniós csúcs végén.

A Lisszaboni Szerződés jelentős változásokat kezdeményez ezen a területen: létrehozná az Európai Tanács elnökének állandó tisztségét. Az elnököt az Európai Tanács két és fél évre nevezné majd ki, egyszer megújítható mandátummal. Az új funkció nagyobb folytonosságot és stabilitást kölcsönözne az Európai Tanácsban folyó munkának. Az Európai Tanács elnökének az lenne a feladata, hogy megkönnyítse az EU állam- és kormányfőinek munkáját.

---

¹¹ http://www.europarl.europa.eu/news/expert/infopress_page/008-37657-266-09-39-901-20080919IPR37656-22-09-2008-2008-false/default_hu.htm

A két elnök egyetért az elnökségi rendszer tervezett átalakításával kapcsolatban, sőt, a tervezett csúcsposzt betöltésére kölcsönösen egymást ajánlanák. Barroso szerint a közelmúlt - elsősorban orosz-grúz konfliktussal kapcsolatos - tapasztalatai alapján nem biztos, hogy Sarkozy szívesen vállalná a kihívást, ő mindenestre mellette szavazna, ha így lenne.

A soros elnökséget épp betöltő Franciaország elnöke, Sarkozy is egyetért ebben, hogy az elnökség jelenlegi rendszerét mindenképpen át kell alakítani. Szerinte ugyanis tarthatatlan, hogy félévente más ország vezeti az uniót (a Tanácsot), melynek következtében a kemény témákat egymásnak „passzolják” a tagállamok, amely jelentősen nehezíti az előrelépést ezeken a területeken. Sarkozy kijelentette, hogy - az Európai Tanács állandó elnökeként, vagy csak Franciaország elnökeként - továbbra is mindenképpen kiemelt helyen foglalkozik majd a Közösség ügyeivel.

e) Az európai csúcs és a magyar álláspont

2008. október 17-én véget ért az Európai Unió állam- és kormányfőinek kétnapos, brüsszeli csúcstalálkozója. Az előzetes tervek szerint az Európai Tanács ülésén az éghajlatváltozás elleni intézkedésekről és az Oroszországgal való viszonyról tárgyaltak volna, ám a pénzügyi válság felülírta az eredeti forgatókönyvet. Több fontos kérdésben decemberre halasztották a végső döntést.

A magyar miniszterelnök szerint az a közös cél, hogy a 2009-es európai parlamenti választásokat már új szabályok szerint lehessen lefolytatni. Hozzátette: ehhez a következő hónapokban nagyon sok konzultációra lesz szükség az egyes tagállamok és az unió vezető intézményei között.

Tizennyolc tagállam (köztük Magyarország elsőként) már ratifikálta a lisszaboni néven is emlegetett szerződést, ám az eredeti remények szerint idén befejezhető ratifikációs folyamatot a múlt heti (alacsony részvétellel és szoros eredménnyel végződött), elutasító ír népszavazás megakasztotta.

A huszonzét tagállam egyhangúan támogatta a néhány nappal korábban, az eurót használó 15 ország által elfogadott cselekvési tervet, melynek lényege a bankközi hitelek állami garantálása és szükség esetén a bankok újratőkésítése a banki csődök megakadályozására.

A pénzügyi szektor után a reálgazdaság, mindenekelőtt az ipar támogatását is kilátásba helyezték az Európai Unió tagországainak állam- és kormányfői. Az ülésről kiadott zárónyilatkozat szövege szerint „a kormányfői tanács eltökélt abban, hogy megtegye a szükséges lépéseket a kereslet csökkenésére és a befektetési kedv hanyatlására reagálva, különös tekintettel az unió iparára”.

Bejelentették a csúcstalálkozón azt is, hogy a válságok elmélyülésének megelőzése érdekében az Európai Bizottság elnöke, az Európai Központi Bank elnöke, az euróövezetet alkotó országok pénzügyminiszteri tanácsának elnöke és a mindenkori uniós elnökség vezetőjének részvételével létrehoznak egy magas szintű csoportot, amelyet bármely tagállam összehívhat, és amelyben - mint Göncz Kinga külügyminiszter fogalmazott - azonnali és bizalmas információáramlást és döntéshozatalt biztosítanak.

A tagállamok szükségesnek tartják a globális pénzügyi rendszer teljes újragondolását, melynek érdekében novemberre New Yorkba konferenciát kívánnak összehívni. A hét végén Nicolas Sarkozy, a Tanács soros elnökségét betöltő Franciaország elnöke és José Manuel Barroso, az Európai Bizottság elnöke az Egyesült Államokba utazik, hogy George W. Bush amerikai elnökkel egyeztessenek a tervezett konferenciáról.

A válság ügyével szemben nem voltak ennyire egységesek a tagállamok más, régóta napirenden szereplő kérdésekben.

A csúcstalálkozó során több ország felvetette, hogy a gazdasági helyzet miatt újra kellene gondolni az EU tavaly elfogadott éghajlatváltozás elleni célkitűzéseit, mely szerint 2020-ig 20 százalékkal kell csökkenteni az üvegházhatású gázok kibocsátását. Lengyelország és Olaszország vétóval való fenyegetőzése ellenére a francia elnökség ragaszkodott az eredeti tervekhez, így a végső döntés a következő, decemberi csúcstalálkozóra maradt.

f) A csúcstalálkozó és az ír válasz

Írország az egyetlen tagállam, ahol a dokumentumot népszavazáson kell megerősíteni, bár pénteken a tagországok a záródokumentumba is bevették azt, hogy "a Cseh Köztársaságban is bizonytalan az unió intézményi és döntéshozatali rendszerét megreformáló lisszaboni szerződés elfogadása". A válsághelyzet legegyszerűbb megoldását a népszavazás megismétlése jelentené, de Brian Cowen ír miniszterelnök a csúcsertekezlet után sem tudta megerősíteni, hogy erre sor kerülhet-e.

Mindez azért történt, mert a Lisszaboni Szerződés ír elutasítása után az unió felkérte Dublint, hogy vizsgálja ki a népszavazás körülményeit, és ismertesse a bukás lehetséges okait, valamint dolgozzon ki menetrendet a szerződés további ír ratifikációjával kapcsolatban. Az ír „választ” erre a csúcsra várták az unió vezetői, de az ír külügyminiszter, Micheál Martin múlt héten az EP alkotmányügyi bizottságának ülésén már elmondta: még nem rendelkeznek pontos megoldási tervvel, mert még nem fejeződött be a kérdéstről folytatott nemzeti vitafolyamat. Előreláthatóan ez novemberben zárul le, így Dublin csak a decemberi Európai Tanács ülésen tud majd konkrétumokkal szolgálni a „hogyan tovább”-ról.

Az Európai Unió soros elnökségét betöltő Franciaország államfője egyébként már (2008. június 21.-án) hatóság villámlátogatásán találkozott Brian Cowen ír miniszterelnökkel, valamint a szerződés mellett és ellen kampányoló szervezetek vezetőivel. Nicolas Sarkozy francia elnök akkor azt javasolta az ír miniszterelnöknek, hogy jövő júniusban, az európai parlamenti választások napján kérdezzék meg az íreket újra a Lisszaboni Szerződésről.

A júniusi népszavazás óta így az ír kormányra egyre nagyobb nyomás helyeződik, hiszen a Lisszaboni Szerződést a tagállamok többsége már ratifikálta. A növekvő feszültséghez az idő rövidsége is hozzájárul. Egyre valószínűbbnek tűnik ugyanis, hogy a 2009 júniusi európai parlamenti választásokat a jelenlegi szabályok szerint fogják megtartani, ami az EP képviselők számának 736 főre történő csökkenését vetíti elő. A jelenlegi szabályok értelmében az EP választások után kinevezendő új Európai Bizottságban megszűnne az „egy ország - egy biztos” elve, melynek következtében a biztosok száma is csökkenne. Cowen az uniós csúcson kifejezésre juttatta: tisztában van vele, hogy 2009-ben az unió történetében mérföldkönek számító események lesznek, és készen áll a többi országgal való együttműködésre annak érdekében, hogy minél előbb véget vessenek az ezeket negatívan befolyásoló intézményi krízisnek.

Az ír referendum után az országban egy parlamenti bizottság felállítására került sor, melynek feladata, hogy megvizsgálja a már a népszavazás idején felmerült, aggodalomra okot adó kérdéseket. Az ezzel kapcsolatos nemzeti vitafolyamatnak és a parlamenti bizottság munkájának is november végére lesz végső eredménye, így a ratifikációra vonatkozó új ír tervet a decemberi csúcson tudja majd ismertetni a miniszterelnök.

Nem történt tehát előrelépés a Lisszaboni Szerződés ügyében sem: az ír kormány ezért decemberig kapott haladékot, holott eredetileg a mostani csúcstalálkozóra kellett volna elkészítenie javaslatát az elutasító eredményt hozó júniusi népszavazás után előállt helyzet megoldására. Írországban parlamenti bizottságot állítottak fel, mely egyelőre még nem fejezte be a munkáját. Az ír kormány decemberig folytatja konzultációit annak érdekében, hogy megoldást találjon a helyzetre.

Abban egyetértettek az EU-vezetők, hogy az ír események miatt nem torpanhat meg az unió működése, és lehetőség szerint összpontosítani kell a lakosságot közvetlenebbül érintő problémákra is, nem csak a tőlük meglehetősen távol eső intézményes kérdésekre.

A megoldáskeresés öszre halasztása mindenestre igen kevés reményt hagy arra, hogy a reformszerződés még életbe léphet az eredeti tervek szerinti 2009-ben.

g) A reflexiós csoport (a bölcsék tanácsának) megalakulása

A csúcstalálkozón tagállamok döntöttek az Európai Unió távlati jövőjét vizsgáló reflexiós csoport („bölcsék tanácsa”) összetételéről is, melynek feladata, hogy 2020-2030-ig előre nézve áttekintsék az EU-ra váró legfontosabb kihívásokat. A testület elnökének az egykori spanyol miniszterelnököt, Felipe Gonzálezt kérték fel.

A tanácsban a volt spanyol miniszterelnök mellett alelnökként kap majd helyet Varia Vike-Freiberga, volt litván köztársasági elnök, valamint a finn nemzetiségű Jorma Ollila, a Nokia korábbi vezérigazgatója. Nicolas Sarkozy francia köztársasági elnöknek írt levelében Felipe Gonzalez a lengyel Lech Walesa-t, a kommunista-ellenes Szolidaritás szakszervezet volt vezetőjét, korábbi lengyel elnököt; Nicole Notat-t, az egyik legjelentősebb francia szakszervezet, a CFDT, korábbi vezetőjét; az olasz Mario Monti volt uniós biztost, valamint a német konzervatív Wolfgang Schustert javasolta tagnak. A tanácsban helyet kapna még Lykke Friis dán akadémikus, Rainer Munz osztrák közgazdász, Rem Koolhaas, holland építész és városfejlesztési szakértő, a görög Kalüpszo Nikolaidisz, a Harvard és az Oxford Egyetem korábbi nemzetközi kapcsolatok professzora és Richard Lambert, a Brit Iparszövetség vezérigazgatója, a Financial Times volt szerkesztője is.

A névsor érdekessége, hogy a tanácsban elsősorban politikusok és gazdasági szakemberek kaptak meghívást.

A bölcsék tanácsának ötletét először Nicolas Sarkozy vetette fel 2007. augusztusában, Az EU vezető tisztségviselői azonban nem fogadták osztatlan lelkesedéssel a kezdeményezést, mivel szerintük nem egyértelmű, hogy az valóban új nézőpontokkal szolgálna-e. Angela Merkel német kancellár viszont a kezdetektől támogatta a francia elnök ötletét.

Az EU állam- és kormányfői 2007. decemberében, Brüsszelben döntöttek a tanács felállításáról. A tanács várhatóan 2009. januárjában kezdi meg munkáját és a 2010. júniusi Európai Tanács ülésén mutatja majd be javaslatait az unió hosszabb távú fejlődési kereteinek meghatározásával kapcsolatban.

A tanács előreláthatóan olyan kihívásokra keres majd válaszokat, mint a fenntartható fejlődés problematikája, az európai szociális modelleket ért kihívások, a versenyképesség növelése, éghajlatváltozás elleni harc, nemzetközi terrorizmus vagy épp az európai energiabiztonság.

h) Az Egyesült Államok és Európa együttműködik a válság megoldásán

Az Egyesült Államok, az Európai Bizottság valamint Franciaország elnöke szombaton (2008. október 18-án) Camp Davidben tárgyalt az amerikai piacok után Európába is begyűrűző pénzügyi válságról. A találkozón a felek megállapodtak arról, hogy tárgyalássorozatot indítanak a jelenlegi gazdasági rendszer megújítására.

A találkozón résztvevő politikusok hangsúlyozták: a válság mind az Egyesült Államokat, mind Európát érinti, ezért a feleknek együtt kell működniük a helyzet megoldásán. Éppen ezért novembertől a pénzügyi válsággal foglalkozó csúcstalálkozók egész sorát fogják megrendezni. Az első tanácskozást nem sokkal a november 4-i amerikai elnökválasztás után fogják megtartani, tehát ott már az újonnan megválasztott amerikai elnök - John McCain vagy

Barack Obama - képviseli majd az Egyesült Államokat. A résztvevők a jövő héten egyeztetést kezdenek a világ többi politikai vezetőjével a közös amerikai-európai javaslatról.

Az elképzelés szerint az első tanácskozáson áttekintnék, mit sikerült elérni a pénzügyi válság eddigi kezelése során, illetve tárgyalásokat kezdenek egy hasonló válság jövőbeli elkerüléséhez szükséges reformok alapelveiről. A további találkozókra pedig az lenne a feladat, hogy megállapodjanak azokról a konkrét lépésekről, amelyekkel megvalósíthatók a lefektetett alapelvek.

Nicolas Sarkozy francia elnök a múlt hónapban vetette föl a pénzügyi válsággal foglalkozó csúcstalálkozó ötletét. A tanácskozás lehetséges résztvevőiként a hét legfejlettebb ipari állam (G7) és Oroszország képviselői mellett többek között India és Kína vezetőit emlegetik.

Bush elnök az európai vezetőkkel folytatott megbeszélése előtt arra figyelmeztetett, a válság leküzdésével egyidejűleg garantálni kell "a demokratikus kapitalizmus alapjainak", a szabadkereskedelemnek, a szabadpiacnak, a vállalkozás szabadságának a megőrzését.

A francia államfő ezzel szemben azt fejtegette, mélyreható reformokra van szükség, fel kell építeni "a jövő kapitalizmusát". Szavai szerint sem a fedezeti alapok rendszere nem működhet úgy, ahogy eddig, sem pedig azok az adóparadicsomok és pénzügyi intézmények, amelyek felett semmiféle ellenőrzés nem érvényesült.

i) A bölcsek újra feléleszthetik a kereszténységről szóló EU-s vitát

Az európai püspökök elismert gondolkodókból álló csoportot bíztak meg azzal, hogy állítsanak össze egy olyan, az európai közös értékeken alapuló jelentéstervezetet, amelynek alapján fel lehetne éleszteni az arról szóló vitát, hogy a kereszténység megemlítése szükséges-e az EU Alkotmányos Szerződés-tervezetében.

A „bölcsek férfiak és nők csoportja” az első találkozóját 2006 szeptember 11-én, hétfőn tartotta az Európai Közösségek Püspöki Konferenciájának Bizottságának (COMECE) kezdeményezésére. A szakértői csoport az Európai Bizottság három korábbi tagját is a sorai között tudhatja Mario Monti, Franz Fischler és Loyola de Palacio személyében, de a csoport tagjai Jacques Santer és Pat Cox is, az Európai Bizottság és a Parlament korábbi elnökei is.

Egy volt belga nagykövet, Philippe de Schoutheete szerint - aki szintén a csoport tagja - a célkitűzésük az, hogy felhívják a közvélemény figyelmét az európai értékekre azokban az időkben, amikor az emberek teljes mértékben figyelmen kívül hagyják, vagy egyszerűen nem tudnak arról, hogy „az EU nem egyszerűen a közös piacból és a közös agrárpolitikából áll”. „Az Európai Unió folyamat jól meghatározott értékekre épül, de az integráció évtizedei során erről többségében elfelejtkeztünk” - tette hozzá.

A COMECE szóvivője elmondta, hogy a kezdeményezéssel közvetlenül az Unió azon értékeinek és célkitűzéseinek befolyásolására törekszenek, amelyeket a tagállamok vezetői az EU 50. születésnapján, 2007. március 25-én terveznek elfogadni. A tagállamok születésnapjának deklarációjától az Európa keresztény örökségéről szóló vita feléledését várják, amelyről nemrég a német kancellár, Angela Merkel is említést tett, akinek érvelése szerint Istent bele kellene foglalni az új EU Alkotmányba. Az Alkotmányos Szerződés tervezetének jelenlegi szövegébe ez a COMECE erőteljes lobbizása ellenére sem került bele.

2.3. A kihívások és a lehetséges válaszok

Európa jövőjét ma közvetlenül a *pénzügyi világválság (vagy pontosabban a pénzügyi-központú újkapitalizmus krízise)* teszi kétségessé és bizonytalanná. Ez „a” kihívás. Minden más válság, kezdve az ökológiai válságoktól a demokrácia deficitekig, másodlagossá váltak.

Az egyik legérdekesebb momentum, hogy a pénzügyi válság már előre látható volt. Nézzünk egy szűken vette pénzügyi elemzést.

A szisztematikus pénzügyi krízis kockázata: 12 lépés a pénzügyi katasztrófa felé¹²

Tavaly februárban Nouriel Roubini, amerikai közgazdász¹³ – jóval a Bear Sterns összeomlása előtt – írt egy értekezést „*A szisztematikus pénzügyi krízis kockázata: 12 lépés a pénzügyi katasztrófa felé*” címmel, amelyben felvázolta, hogy az amerikai pénzügyi krízis hogyan válik majd még súlyosabbá és virulensebbé, és mindez hogyan vezet majd végezetül egy szisztematikus pénzügyi krízishez és súlyos recesszióhoz. Előre látott mindent, s elemzése egyúttal az egyik legjobb elemzés a bekövetkezett válságról.

Most tehát, hogy az utóbbi hónapok és hetek eseményei - szó szerint lépésről - lépésre igazolták Roubini által előre látott 12 lépést, amelyekről már akkor egyértelműen azt mondta, hogy a jelenlegi gazdasági és pénzügyi válsághoz vezetnek el majd bennünket, érdemes írását újra elővenni krízis-elemzéseként.

Íme, a 12 lépéses (vagy stádiumos szisztematikus) pénzügyi krízis forгатókönyve, amely a jelenlegi súlyos gazdasági recesszióval jár együtt:

Először is, ez az amerikai történelem legrosszabb építkezés recessziója és semmi nem mutat arra, hogy ez belátható időn belül véget is érne majd...

Másodszor, a pénzügyi rendszer veszteségei a másodlagos jelzálogpiac katasztrófájából adódóan most már becslések szerint nem kevesebb, mint 250-300 milliárd dollárra rúgnak. De a veszteségek nem csak a másodlagos jelzálogpiaci jelzáloghiteleket érintik, hanem a hozzá kapcsolódó kiskereskedelmi jelzálog fedezetű hiteleket (RMBS) és a lombardadóssági kötelezettségeket (CDO) is. Most már kiterjednek az elsődleges vagy elsődleges-közeli jelzáloghitelekre is, mivel a másodlagos jelzálogpiacon ugyanazok a felelőtlen kölcsönzési praktikák megtörténtek a jelzáloghitelek teljes spektrumán is;...Ehhez még hozzá kell adni a bankok problémáit és veszteségeit, a több százbillió mérlegen kívüli strukturált befektetési formákat (SIV) és a befektető vállalatoktól kapott bevételek adómentes visszajuttatását;...És mert az értékpapírosítás értékpapírosított toxikus hulladék a bankoktól áterjedt a tőkepiacokra és befektetőkre Amerikában és külföldön egyaránt, ez megnövelte, semmint csökkentette a szisztematikus kockázatot, globálissá téve ezzel a hitelszükét.

Harmadszor, a recesszió – mint ahogy már most is – a nem fizetések erős növekedéséhez vezet majd a biztosíték nélküli fogyasztói adósságok esetében: hitelkártyák, gépjármű hitelek, diák hitelek...

Negyedszer, mialatt komoly bizonytalanság övezi azokat a veszteségeket amelyeket a monoline-ok¹⁴ magukra vállalnak majd az RMBS, a CDO és az egyéb toxikus automatikus kötvénykezelési rendszer (ABS) termékek biztosításaiból, az most már világos, hogy az ilyen jellegű veszteségek jóval magasabbak annál a 10-15 billió dolláros mentőcsomagnál, amit a szabályozók megpróbálnak toldozni. Néhány monoline valójában a fizetéseképtelenség határán áll, s igazából egyikük sem érdemli meg az AAA minősítést, függetlenül attól, hogy mennyi realisztikus újratőkésítést kapnak... A monoline-ok leminősítése is nagy veszteségekhez vezet majd – és potenciális betétkivételekhez – azokon a pénzpiacokon amelyek befektettek ezen toxikus termékek valamelyikébe. Azok a pénzpiaci alapok, amelyeket bankok támogatnak, vagy amelyek likviditási védelmet vettek a bankoktól a belső vállalati érték (NAV) zuhanás

¹² Nouriel Roubini: What will the next domino be? The shifting of responsibility continues in Washington (2008-10-17) http://www.rgemonitor.com/roubini-monitor/253933/revisiting_my_february_paper_the_risk_of_a_systemic_financial_meltdown_the_12_steps_to_financial_disasterand_some_new_policy_recommendations_to_avoid_the_meltdown

¹³ Roubini home pages: <http://pages.stern.nyu.edu/~nroubini/>

¹⁴ az egy üzleti ágazat kockázatait kezelő biztosítók (lásd: Wikipédia)

kockázatának elkerülése végett, talán kikerülhetik a betétkivételeket, de az ilyen típusú mentőakció csak súlyosbítja a biztosítók tőke és likviditás problémáit...

Ötödször, a kereskedelmi ingatlanhitelpiac hamarosan a másodlagos jelzálogpiacéhoz hasonló válságot fog megélni... És a kereskedelmi ingatlanhitelek új létesítése már ma is félig be van fagyasztva; a kereskedelmi ingatlanhitelpiac már most zárol.

Hatodszor, lehetséges, hogy néhány regionális, sőt nemzeti bank, amely nagyon ki van téve a kereskedelmi vagy a lakossági jelzálogoknak, csődbe megy majd. Tehát néhány nagy bank is csatlakozhat ahhoz 200-nál is több másodlagos jelzálog hitelezőhöz, akik már csődbe mentek. Ez ugyanúgy, ahogy a Northern Rock esetében is, a pénzbetevők pánikolásához és aggodásához vezet majd a betétbiztosításokat illetően. A Szövetségieknek majd újból meg kell erősíteniük azt a implicit doktrínát hogy a nagy bankok túl nagyok ahhoz, hogy megengedhessék a bukásukat. De ezek a bankcsődök a tőkeinjekciók miatt súlyos költségvetési veszteségéhez és az érintett intézmények effektív államosításához vezetnek majd...

Hetedszer, a bankok vesztesége a tőkeáttételes hitel portfólióikon már így is nagy, és egyre növekszik is. A bankok azon képességét, hogy szindikálják és kötvényesítsék tőkeáttételes hiteleiket - melyek jó részét nagyon kockázatos és meggondolatlan tőkeáttételes kivásárlások (LBO) finanszírozásához adták - most már nagyon komoly veszély fenyegeti. Több száz millió dollár értékű tőkeáttételes hitel ragadt ott a pénzügyi intézmények mérlegén, jóval az átlagérték alatt (jelenleg 90 cent dolláronként, de hamarosan ez még alacsonyabb lesz). Vegyük ehhez még hozzá, hogy a sok meggondolatlan tőke kivásárlás (az a sok értelmetlen LBO), amelyek hetes vagy nyolcas tartozásaránya a nyereséghez a *hitelbuborék* go-go napjaiban vált normává, mára el lett halasztva, át lett strukturálva, vagy el lett törölve. És ehhez a problémához jön még az a tény, hogy néhány valóságos nagy LBO csődben végzi majd, mivel ha magánosítva nézzük őket gyakorlatilag már csődbe is mentek a recesszióban, és megkapták az újraárazás kockázatát; a szerződéskönnyítések és a PIK manipulációk csak elodázzák - nem kivédik - az ilyen csődöket, amelyek még csúnyábbá válnak amikor megtörténnék...

Nyolcadszor, mielőtt elkezdődik a súlyos recesszió, az vállalati nemfizetési hullámot von majd maga után. Egy tipikus évben az amerikai vállalati nemfizetési arány kb. 3.8% (az 1971-2007-es átlag); 2006-ban és 2007-ben ez szám egy nyamvadt 0.6%-ra rúgott. És egy tipikus amerikai recesszió esetében az ilyen nemfizetési arány 10%-ra emelkedik... a vállalati nemfizetési arány a 2008-as recesszió folyamán megemelkedik és jóval 10% fölött csúcsosodik majd ki, nemrég készült tanulmányokra alapozva.. És amint a nemfizetések magasabbra emelkednek, és a hitelek is emelkednek, és masszív veszteségeket okoznak majd a kötvénykockázati swap-ek (CDS) között, amelyek védelmet nyújtottak a vállalati nemfizetések ellen. Ha a veszteségek nagyok, néhányan a tranzakciókban résztvevő másik felek közül, akik védelmet adtak el - pl. az olyan nagy intézmények, mint a monoline-ok, a kockázati alapok vagy nagy brókerek vagy dílerok - csődbe mehetnek, és ez még nagyobb szisztematikus kockázatokhoz vezethet, ugyanis azok, akik védelmet vettek egy fizetésektelen másik tranzakciós féllel találhatják magukat szemben.

Kilencedszer, az "árnyékbank rendszer" (a PIMCO embereinek meghatározása szerint), vagy precízebben fogalmazva az "árnyékpénzügyi rendszer" (ahogy az a nem banki pénzügyi intézményekből összetevődik) hamarosan komoly bajba kerül. Ez az árnyékpénzügyi rendszer pénzügyi intézményekből áll, amelyek - akár csak a bankok - rövid vagy likvid formában vesznek kölcsön, és kölcsönöznek vagy befektetnek hosszú távra még több nem likvid tőkébe. Ebbe a rendszerbe beletartoznak a strukturált befektetési formák (SIV), a befektetőktől kapott bevétel visszajuttatása a befektetőkhez adózás nélkül, a pénzpiaci eszközök, a monoline-ok, a befektetési bankok, a kockázati alapok, és más nem banki pénzügyi intézmények. Mindezek az intézmények ki vannak téve a piaci kockázatnak, a

hitelkockázatnak (kockázatos befektetéseik miatt) és legfőképpen a likviditási/meghosszabbítási (roll-over) kockázatnak, mivel a rövid lejáratú likvid kötelezettségeiket könnyebben továbbgörgethetik, míg az eszközeik hosszabb lejáratúak és nem likvidek. A bankokkal ellentétben ezeknek a nem banki pénzügyi intézmények nincs direkt vagy indirekt hozzáférésük a központi bank végső kölcsönadójának támogatásához, mivel nem letéteményes intézmények. Tehát pénzügyi vészhelyzetben/fizetéseképtelenség esetén becsődölhetnek, mind a fizetéseképtelenség, likviditáshiány miatt és/vagy azért mert rövid lejáratú kötelezettségeiket képtelenek továbbgörgetni, vagy refinanszírozni. A mélyülő problémák a gazdaságban és a pénzpiacokon, továbbá a gyenge kockázati alap menedzsment csődbe viszi majd ezeket az intézményeket: néhány nagy kockázati alapot, néhány pénzpiaci alapot, az egész mérlegen kívüli strukturált befektetési forma rendszert (SIV) és talán egy-két nagy és szisztem(at)ikusan fontos bróker-dílt is. Nagyon problémás lesz kezelni ennek az árnyék pénzügyi rendszernek a bajos helyzetét, mivel ezt a rendszert - amelyre hitel és likviditás problémák súlya nehezedik - nem tudják a központi bankok közvetlenül úgy megmenteni, ahogyan a bankokat.

Tizedszer, a tőzsdepiacok mind Amerikában mind Európában egy enyhe amerikai recesszió helyett egy súlyos recessziót áraznak majd és egy erős globális gazdasági lelassulást. A zuhanás a tőzsdéken... újból elkezdődik majd amint a befektetők felismerik, hogy a gazdasági hanyatlás súlyosabb, hogy a monoline-okat nem fogják megmenteni, hogy a pénzügyi veszteségek majd nőni fognak, és hogy a nyereségek erősen visszaesnek majd a recesszió idején, nemcsak a pénzügyi vállalatoknál, hanem a nem banki intézményeknél is. Néhány hosszú lejáratú törzsrészevénye kockázati alap tönkremegy majd 2008-ban, a kockázati alapok augusztusi, novemberi és újbóli 2008 januárjában elszenvedett masszív veszteségeit követően. A hosszú időtartamú törzsrészevényes befektetők számára ez számos pótbefizetési felszólítást indít majd el, és ez egy újabb masszív törzsrészevény rövidítéshez majd. Hosszú fedezet és pótbefizetési felszólítások a részvénytőzsdén zuhanórepülését eredményezik majd Amerikában, és ez áttevődik majd a globális részvénytőzsdékre is. Az amerikai és a globális részvénytőzsdék egy kitartóan "eső irányzatú" piaccá válnak majd, mivel egy tipikus amerikai recesszióban az S&P 500 körülbelül 28%-ot esik.

Tizenegyszer, a súlyosbodó hitelválság, amely a legtöbb hitelpiacot és derivatív hitelpiacot is érinti, a különböző pénzügyi piacok likviditásának kiszáradásához vezethet, beleértve az egyébként nagyon likvid derivatív piacokat is. Ez egy újabb fordulót jelent majd a jelent majd a bankközi piacok hitelválságában, okozója pedig a tranzakcióban résztvevő másik fél kockázata, a bizalomhiány, a likviditás prémiumok, és a hitelkockázat. Különböző bankközi ráták - TED spekuláció, BOR-OIS spekuláció, BOT-Tbill spekulációk, swap spekulációk, bankközi kötvény spekulációk, VIX-ek és a befektetői kockázathárítás egyéb mércéi - megint masszívan ki fognak szélesedni. Még a likviditási válság enyhülése a központi bankok decemberi és januári masszív beavatkozását követően is visszafordul majd, mivel a hitellel kapcsolatos aggodalmak a bankközi spekulációt széles körben meghagyják, a központi bankok további likviditásinjekcióinak ellenére is.

Tizenkettőszer, a veszteségekből a tőkecsökkentésből, a hitelmegszorítások a kényszerfelszámolások eszközök alapján alul történő mélyen áron alul való kiárusításának ördögi köréből következően zuhanó és egyre növekvő veszteségek és további hitelmegszorítások következnek majd. Az illikvid piacokon a valós piaci árak már most jóval alacsonyabbak még annál az alsó alapértéknél is, amelyek a gazdaságban tapasztalt hitelproblémáknak köszönhetőek. A piaci árak nagy illikviditás kedvezményt tesznek még rá az amúgy is járó kedvezményre azon elsődleges eszközök hitel és alapproblémái miatt, amelyek a bajban levő pénzügyi eszközöket fedezik. A tőkeveszteségek pótbefizetési felszólításokhoz vezetnek majd, és a különböző pénzügyi intézmények csökkentik majd azokat a kockázatvállalásaikat, amelyek most rá vannak kényszerülve az árfolyamjelölésre

azért, hogy pozícióikat értékesíthessék. Az eszközök ilyen módon történő, mélyen áron aluli kiárúsítása az illikvid piacon további veszteségekhez vezet majd, amelyek csak növelik a szerződéses hitelt, ami aztán még több pótbefizetési felszólítást jelent, és a hitelek áthidalhatatlanságát eredményezi majd. A repülőzuhanás következő körét monoline-ok leminősítése indítja majd el, és a törzsrészcsevény-piacok ezután következő éles esése, amely szintén pótbefizetési felszólításokhoz és további hiteldizin-termediációhoz vezet majd.

A Goldman and Sachs becsléseire alapozva egy 200 billió dolláros veszteség a pénzügyi rendszerben 2 trillió dolláros hitelmegszorításhoz vezethet, amennyiben az intézmények körülbelül 10 dollárnyi aktívát tartanak meg dolláronként a tőkéből. A bankok és a független vagyonalapok (SWF) eddig körülbelül 80 billió dollárra rúgó feltőkésítése - nem fogja tudni megállítani ezt a dizintermediációt - (az áttérés a mérlegen belülről a mérlegen kívülre, és az eszközök és a kötelezettségek áttétele az árnyékbank-rendszerből a formális bankrendszerbe), valamint az ebből következő hitelmegszorítás az egyre növekvő veszteségek nagy hányaddal dominálnak majd bármilyen önálló pénzügyi alaptól kapott tőkefeltöltést. A pénzügyi rendszer legnagyobb részére át fog terjedni a hiteldizintermediáció a hitelmegszorítás, az eszközárak erős zuhanása, és a hozamok közötti különbség ragályos, és zuhanó spirálja. Ez a masszív hitelmegszorítás csak még súlyosabbá teszi majd a gazdasági megszorításokat és még további pénzügyi veszteségekhez vezet majd. A pénzügyi rendszer teljes vesztesége több mint 1 trillió dollárra rúg majd, a gazdasági recesszió pedig még jobban elhúzódik majd és még súlyosabbá válik.

Egy majdhogynem globális recesszió következik majd be, ahogy a pénzügyi veszteségek és a hitelmegszorítások kiterjednek a világra. Pánik, áron aluli értékesítés az eszközárak zuhanása csak súlyosbítja majd a pénzügyi és a valós gazdaság bajos helyzetét, mivel számos nagy és szisztematikusan fontos pénzügyi intézmény megy. Az 1987-es típusú tőzsdekrach megismétlődhet, és további pánikhoz és súlyos pénzügyi és gazdasági bajokhoz vezethet. A monetáris és költségvetési enyhítésekkel nem lehet megelőzni a szisztemikus pénzügyi krízist, mert a hitel és fizetéképtelenség problémái csak rátesznek az illikviditás problémákra. A tranzakcióban résztvevő másik fél iránti bizalmatlanság, amit az pénzügyi piac átlátszatlansága és átláthatatlansága táplál, valamint a veszteségek méretét és toxikus hulladéknak minősülő részvények tulajdonát illető bizonytalanság csak fokozza a monetáris politika impotenciáját, és masszív likviditás felhalmozáshoz vezet majd, amely csak súlyosbítja majd a likviditást és a hitelmegszorításokat.

Eszerint a krízis-forgatókönyv szerint az amerikai és a globális pénzügyi piacok legsúlyosabb válságukat fogják megtapasztalni az utóbbi negyedszázadban.

Képesek-e a szövetségi és más pénzügyi hivatalnokok *elhárítani* ezt az őket éjszaka ébren tartó rémálom-forgatókönyvet? A válasz erre a kérdésre, melyet a cikk folytatásában fejtek majd ki, kettős: *először* is, nem könnyű egy ilyen ragályos pénzügyi krízis-t - ami az utóbbi negyedszázadban a legsúlyosabb és legveszélyesebb Amerikában - menedzselni és ellenőrzés alatt tartani; *másodszor*: ennek a pénzügyi krízisnek a mértéke és súlyossága azon múlik, hogy a politikai válasz, legyen az monetáris, költségvetési, szabályozási, pénzügyi vagy egyéb-koherens, időszerű és hihető-e. A mellett érvelek majd egy újabb cikkben, hogy pesszimistának kell lennünk a politika és a pénzügyi hatóságok képességeit illetően egy ilyen terjedelmű krízis kezelésénél és féken tartásánál, tehát a legrosszabbra, egy *szisztemikus pénzügyi krízisre* kell felkészülnünk.

Ezt *írtam februárban*, s azóta valóban lépésről-lépésre egyre közelebb kerültünk a szisztemikus pénzügyi krízishez, először Amerikában, és most már Európában is.

A múlt héten javasoltam – sok más egyéb politikai opció mellett - a koordinált pénzpolitikai árfolyam csökkentését. Ezt ma reggel a Szövetségi, az ECB és más központi bankok meg is tették, és politikai árfolyamukat 50 bps-sel (hordó/munkanap) csökkentették. Ez a lépés szükséges volt, de csak kozmetikázásnak jó, ez így már túl kevés, túl későn. Az

európai központi bankoknak (javaslatomnak megfelelően) már hónapokkal ezelőtt csökkenteni kellett volna az árfolyamukat - jóval a recesszió és a pénzügyi krízis virulenssé válása előtt; ma már 50 bps csak fabatka az Eurózónában akkor, amikor legalább 150bps-re van szükség a gazdaság újraindításához, és a befagyott pénzügyi piacok felolvasztásához. Az 50 bps Amerikában is túl kevés, a károsodás alapján, amit a valós gazdaság az utóbbi hónapban elszenvedett a pénzügyi sokkuktól. A legutóbbi recesszió idején a szövetségi a Szövetségi Alapokat 1 %-ra csökkentették, attól a szinttől még mindig 50 bps-nyire vagyunk. De ennek a ciklusnak a végén - ahogy korábban is mondtam - a Szövetségi Alapok közelebb állnak majd a 0%-hoz, mint az 1 %-hoz.

A politikai árfolyam csökkentésének *csak korlátozott hatása lesz*, mivel ez *nem oldja meg* azokat a fundamentális pénzpiaci problémákat, amelyek a pénzpiaci árfolyam különbözetet relatíve biztonságos magas árfolyamon tartják, azaz a tranzakcióban résztvevő másik félre masszív kockázat hárul. Ahhoz, hogy a fizetéképtelen bankok triázsát és a fizetőképes bankok feltökésítését megoldják, együttesen van szükség *a nem banki intézmények és a vállalati szektor masszív likviditásinjekciójára*, s amit nemrég javasoltam a kereskedelmi értékpapírpiac támogatására, az egy lépés a jó irányba.

Eddigi Nouriel Rubini közgazdász elemzése. A konklúziókra még visszatérünk.

Hogyan reagál Európa a pénzügyi krízisre?

A pénzügyi krízis kapcsán – akár Európában, akár az USA-ban – az államok szerepének megítélése *kettős*. Egyrészt az államok súlyosan felelősek azért, hogy engedték kifejlődni a pénzügyi válságot, noha Európában a pénzügyi piacok jobban szabályozottabbak voltak, másrészt kontinensünkön az Európai Bizottság és a tagállamok is gyorsan cselekedtek és evvel megakadályozták a krízis eszkalálódását. A tagállamok teljesítménye is *kettős*: magát a közvetlen pénzügyi (és aztán egyre inkább gazdasági) válságot hatékonyan igyekeznek mérsékelni, ám ugyanakkor az is látszik, hogy sem a tagállamok, se az európai „kormány” nem tárja fel mélyebben az okokat és egyelőre nem hajlik átfogóbb változások végrehajtására.

Az egyik politikus *kivétel: Nicolas Sarkozy* francia államfő, az EU soros elnöke, az európai, az ázsiai, s az USA-ban megrendezendő világcsúcstalálkozó kezdeményezője. Ezt mondta például október 24-én Pekingben: "Európa szeretné, ha Ázsia támogatná erőfeszítéseinket, szeretnénk, ha november 15-én együtt jelenthetnénk ki, hogy ennek a példátlan válságnak az okait nem engedjük megisméltódni" Úgy vélte, hogy a kapitalizmust új, 21. századi alapokra kell helyezni.

Nicolas Sarkozy koncepciója – az eddig elhangzott előadások, beszédek alapján – öt fontosabb stratégiai elemből áll: a) az újraalkotott kapitalizmus és az új világrend; b) a gazdasági kormányzás; c) a pénzügyi és bankrendszer szabályozása; d) a vállalatok megmentése; és végül (e) új erkölcsi rend koncepciója. Ez az öt elem valóban lehet a kapitalizmus (a pénzközpontú kapitalizmus) gyökeres reformjának a tervezete.

Ezért Sarkozy javaslataiból egy montázst állítottunk össze:

a) az újraalkotott kapitalizmus és az új világrend;

2008. október közepén minden újság hírt¹⁵ adott arról, hogy Sarkozy leszögezte: a George Bush-sal folytatott megbeszélésen szót ejtenek majd a G8-ak következő találkozásáról, amely "újraalapozza a kapitalista rendszert." A francia elnök szerint a tény, hogy a piacok továbbra is idegesek, azt mutatja, hogy az államok részéről gyors és határozott lépésekre van szükség. Ennek érdekében még az év vége előtt megrendezné a G8-ak csúcstalálkozóját. "Európa akarja, követeli és el is fogja érni" hogy létrejőjön – fogalmazott.

---

¹⁵ A Világgazdaság Online beszámolója a Washington Post cikke alapján:
<http://vg.hu/index.php?apps=cikk&cikk=244747>

Azóta az európai tagállamok sorra lépnek, s vezetőik – különböző értelmezésben új világrendről beszélnek. Franciaország és Németország egyaránt szigorúbb pénzügyi szabályokat akarnak. Nicolas Sarkozy francia elnök azt is mondta, kiderült, hogy "a piacnak mindig igaza van elv egy örültség" és dzsungelharc helyett mindenki érdekeit szolgáló, szabályozott gazdasági rendre van szükség, sőt mi több, kárhóztatta a spekulánsokat.

b) a gazdasági kormányzás;

Sarkozy véleménye szerint a válság idején a Miniszterek Tanácsa keretében döntést hozó pénzügyminiszterek „demokratikus legitimitása” nem elegendő, hasonló esetekben az állam- és kormányfőknek szükséges a végső döntéseket meghozniuk. A politikus szerint amikor a válság igazán súlyossá vált, a pénzügyminiszterek hatásköre kevésnek bizonyult. Az eurót használó országok állam- és kormányfőinek kellett összeülniük a stratégiai döntések meghozatalára. Sarkozy szerint ezt a fórumot a jövőben állandóvá kellene tenni; elképzelése szerint az eurót használó országok állam- és kormányfőiből állhatna az „unió gazdasági kormánya”.

Érdeemes *egyetlen cikk*¹⁶ néhány bekezdését ismertetnünk: A francia elnök gazdasági kormányzásra szólít fel az Eurózónában. „A francia elnök, Nicolas Sarkozy egy *gazdasági kormány* létrehozását javasolta a 15 nemzetből álló eurózónában, és arra bízta az EU tagországokat, hogy fektessenek tőkét a stratégiai vállalatokba, mert a pénzügyi krízis valóban beütött..

"Az euró zóna képtelen tovább folytatni egy világosan beazonosított gazdasági kormány nélkül", mondta Sarkozy az Európai Parlament előtt Strasbourgban, abban a beszédében, amely főként a globális gazdasági válságra fókuszált.

Az európai központi bank (ECB), amely az euró zóna banki árfolyamait rögzíti, függetlennek kell lennie, de a frankfurti székhelyű szervezetnek "tudni kellene tárgyalnia egy gazdasági kormánnyal"- tette hozzá Sárközy.

"Amikor egy ilyen óriási méretű krízis keletkezik, akkor a pénzügyminiszterek találkozója nem elég, mondta Sárközy, ezzel utalva az euro csoport azon minisztereinek rendszeres találkozójára, akiknek az országában közös a pénznem.

Sarkozy szintén támogatta a nemzeti vagyon alapok (SWF) – az állam által ellenőrzött befektetési formák – létrehozását, amelyek koordinálás esetén "ipari választ" adhatnának a pénzügyi krízisre. Az ötlet lehetővé tenné az európai kormányoknak, hogy azokba az iparágakba fektessenek be, amelyeket "stratégiai" szempontból fontosnak tartanak, távol tartva ily módon a külföldi ragadozókat. "Kötelességünk biztosítani azt, hogy Európában továbbra is képesek legyünk hajók, repülőgépek és kocsik megépítésére."

c) a pénzügyi és bankrendszer szabályozása

Az euró övezet egységesebb gazdasági vezetése, az amerikai típusú kapitalizmus hibáit leküzdő szigorúbb szabályozás, a külföldi felvásárlások elleni védelem növelése és az adóparadicsomok felszámolása is szerepel a soros elnökséget vivő Franciaország elnökének, Nicolas Sarkozynek a tervei között.

Az Euró csoport október 12-én Párizsban rendkívüli találkozót tartott, hogy az európai tőzsdék válságos helyzetére megoldást találjanak. Sarkozy elmondta, hogy a jövőben az Euró csoport lehetne a válságkezelés alapértelmezett kerete. A francia államfő ugyanakkor úgy véli, hogy a csoport havonta megrendezett ülésein megjelenő pénzügyminiszterek nem tudnak megbirkózni a kényesebb kérdésekkel, és az általuk közvetített üzenet sem lehet megfelelő. „Az euró zóna nem működhet tovább egy jól meghatározott feladatkörrel rendelkező gazdasági kormányzat nélkül,” mondta a képviselőknek.

---

¹⁶ 2008. október 21 <http://www.eubusiness.com/news-eu/1224580628.72>

Egy erősebb Eurócsoport az EU új, szigorúbb megközelítését képviselné, amely meg kívánja reformálni a világgazdasági rendszert és egy Bretton Woods jellegű elképzelésben gondolkodik. Ezt a nézetet az elmúlt hetekben több európai döntéshozó is támogatta.

Sarkozy szerint a csúcstalálkozó akkor lenne a leghatékonyabb, ha azon a G8-ak a G5 országaival egészülnék ki, vagyis a globális nagyhatalmak (USA, Németország, Franciaország, Japán, Egyesült Királyság, Olaszország, Kanada és Oroszország) mellett Kína, India, Brazília, Dél-Afrika és Mexikó venne részt.

Bármilyen összetételű is lesz a világ csúcstalálkozója, annyi bizonyos, hogy Európa megkérdőjelezi a jelenlegi pénzügyi rendszer aktualitását, amely az amerikaiak uralmára épít. Sarkozy szerint ennek hibái „törbe csalják a kapitalizmust”. „Nem ülhetünk ölbe tett kézzel, látva, hogy az eddigi globális vezető hatalma egyre csökken. Az amerikaiak három évtizeden keresztül éltek úgy, hogy figyelmen kívül hagyták saját korlátaikat,” mondta a francia államfő.

Ahogy azt már korábban többször is hangoztatta, a francia vezető által követelt reform több szabályozást jelent majd: „Egyetlen pénzügyi intézmény sem úszhatja meg a szabályozást,” mondta, és egyértelműen utalt a kockázati tőkére és a spekulatív befektetési alapokra; csökkentené a világ három vezető hitelminősítőinek (Standard & Poor, Moody, Fitch) hatalmát, mivel a válság alatt tett lépéseiket „botránysnak” ítélte meg; a nemzeti hatóságok által támogatott európai bankok esetén megakadályozná, hogy azok az „adóparadicsomokra” támaszkodjanak.

Az Európai Parlamentben elmondott heves beszédében Sarkozy nem kímélte az intézményes állami befektetőket sem, amelyeket általában az olajexportőr országok – Oroszország, Dubai és Katar – tartanak kézben. Ez több európai kormánynak okoz fejfájást, hiszen a nagy olajexportőrök így könnyen gyakorolhatnak politikai befolyást a tagállam „stratégiai szektoraiban” – mint az energia és a védelem területe - születő döntésekre.

Sarkozy szerint az európai államoknak jobban kellene védeniük a nemzeti vállalataikat az intézményes állami befektetések „ragadozóitól”. A francia elnök szerint ennek megfelelő eszköze lehet, ha saját alapokat hoznak létre. Ezek ugyanis együttműködésre léphetnek egymás közt, annak érdekében, hogy az európai bankok és vállalatok ne kerüljenek külföldi kézbe, különösen a jelenlegi pénzügyi válság közepette, amely a legtöbb vállalat részvényeit a sokéves átlagon aluli értékre vitte. Egy olasz javaslat is hasonló elképzelést vázolt föl. E szerint az Európai Befektetési Bankot Európai intézményes befektetővé kellene átalakítani

Franciaország - Németországgal és Nagy-Britanniával karöltve – az adóparadicsomok szigorúbb szabályozására is felszólított az EP előtt tartott beszédében. „Először, egyetlen állami pénzzel működő banknak sem szabad megengedni, hogy adóparadicsomokkal is kapcsolatban álljon,” mondta Sarkozy. A legkedveltebb adóparadicsomok jelenleg a Kajmán Szigetek, Monaco és Liechtenstein.

A Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (Organisation for Economic Cooperation and Development – OECD), az EU-tól független párizsi találkozóján a francia költségvetési miniszter, Eric Woerth úgy nyilatkozott: „Most, amikor az adófizetők pénzét a bankok megmentésére költjük, nem elfogadható, hogy a rendszer továbbra is lehetővé tegye az adóparadicsomok kihasználását.”

Svájc különösen erős kritikát kapott, melyet főleg Peer Steinbrück német pénzügyminiszter hangoztatott. Steinbrück szerint ugyanis a svájci pénzügyi feltételek „az adófizetés kikerülésére ösztönzik a német állampolgárokat” és ezért az országot az OECD nemzetközi adóparadicsomokat tartalmazó feketelistájára kellene helyezni.

(d) a vállalatok megmentése

Az államfő a vállalatok megmentéséről az Európai Parlament strasbourggi plenáris ülésén beszélt, beszámolva az EU-tagországok múlt heti állam- és kormányfői találkozójának eredményeiről. Utóbbi megállapításával összhangban, miszerint a válság kezd átgyűrűzni az

ügynevezett reálgazdaságba, Sarkozy úgy vélte, az unióban a pénzügyi után most meg kell fontolni egy *közös gazdasági válasz* kidolgozásának lehetőségét.

(e) új erkölcsi rend koncepciója

Sarkozy véleménye szerint újjá kell építeni a kapitalizmust, úgy, hogy az jobban tisztelje a világban az embert. Megfogalmazása szerint véget kell vetni *a profit megszállott rövid távú hajhászásának, a spekulációra és mohóságra épülő rendnek*. Hangsúlyozza azt is, hogy mostantól az etikai szempontoknak, a szociális és morális felelősségnek előtérbe kell kerülnie a gazdaságban.

Nem csak Nicolas Sarkozy gondolkodik így. Yves Leterme belga miniszterelnök a *La Libre Belgique* című napilapban közölt írásban úgy vélte, olyan pénzügyi szerv létrehozásáról lehet szó, amely egyfelől felelős lenne a bankok, biztosítók, nyugdíjalapok, sőt a hitelminősítők és a spekulációs alapok tekintetében is, ugyanakkor decentralizált alapon, a központi bankok uniós rendszerének mintájára működne. Az uniós központi banktól független lenne, de információkat cserélne azzal.

Egyébként fontos esemény, hogy idén tavasszal *elsőként Magyarország vetette fel*, hogy a pénzügyi felügyeletek tevékenységében hozzanak létre új, egységes EU-szabályozást. A pénzügyi válság nyomán ez a kezdeményezés új támogatókra talált, de - mint Yves Leterme belga miniszterelnök is írta - időre van szükség, amíg a javaslat megéri, és a tagállamok körében megszületik a politikai akarat az uniós integráció fokozásáról e téren.

Hasonló - támogató - álláspontot fogalmazott meg a belga miniszterelnök az uniós *rendkívüli pénzalap* létrehozásáról is, amelynek célja egyebek között a bankközi kölcsönök garantálása, a bankok "feltökésítése" lenne szükség esetén.

Végül: nézzünk egy markáns orosz álláspontot¹⁷: „Azok, akik belevágtak az új pénzügyi rendszer megalkotásába, kihívó feladatnak néznek elébe. A gond az, hogy sem Sarkozy úr, sem az EU, sem Kína vagy Japán nem tudják, hogy ennek *a rendszernek miként kellene kinéznie*, mivel a javaslatok és az ötletek nem akarnak összeállni egy világos képpé.

Mindenki tudja, hogy a régi rendszer nem jó, mert gyökerei a bankok és ügyfelek kapzsiságában vannak, amit nem lehet egyik pillanatról a másikra eltüntetni, s a piac misztikus önszabályozó tehetsége sem segít ebben. Köztudott az is, hogy ennek a rendszernek a megváltoztatásához a világnak keményebbé kell tennie a globális pénznemek és pénzügyek feletti ellenőrzést, s be kell vezetnie az állami szabályozást a gazdaságra, a bankokra, a valutaváltókra, dílerekre, kölcsönökre stb. vonatkozóan.

Mindenki tudja, hogy a globális valuta és pénzügyi organizmus nem tud rendesen működni, világosan meghatározott szabályok nélkül, de azt senki sem tudja, hogy milyen is legyen ez az új modell.

A világ vezetőinek világosan körvonalazniuk kell az új pénzügyi szabályokat, máskülönben ugyanúgy megbuknak majd, ahogyan a Bretton Woods-i elvek. A Bretton Woods-i elvek nem állították meg a piacok és a pénzügyi intézmények helytelen viselkedését, holott a betegséget már jóval korábban diagnosztizálták.

Bretton Woods elégtelenségére bizonyíték a központi bankok intervenciója a nemzeti valuták megtámogatására, az amerikai dollár helyett aranyba való befektetés, a tőzsdék rendszeres megingása és görcsei, az erős valuta szabályozás (valuta kosarak) és a Nemzetközi Valutaalaptól rendszeresen felvett kölcsönök a költségvetés deficitjének fedezésére (úgy tűnik a Nemzetközi Valutaalap fő feladata az, hogy kölcsönt adjon a költségvetés deficitjének fedezésére), leértékelés, felértékelés, valutaláz, és a kereskedelmi háborúk. Nem lenne helyes minden hibát a rendszer szerzőinek a számlájára írni. A második világháború utolsó éveiben fejlesztették ki a rendszert, és a szerzőknek azzal a kevéssel kellett beérniük, ami a

---

¹⁷ Andrej Fegyasin, a RIA Novosti politikai elemzője, <http://en.rian.ru/analysis/20081021/117861298.html>

rendelkezésükre állt abban az időben. A második világháború végén, és utána még hosszú ideig az Amerikai Egyesült Államok és a dollár a világ két legerősebb vállalata voltak.

A világ kényelmesen érezte magát a dollárral, de a helyzet megváltozott, bár Amerika még mindig arról győzködi a világot, hogy az érezze csak magát továbbra is kényelmesen a dollárral. Az amerikaiak azért érezték magukat kényelmesen a dollárral, mert Bretton Woods biztosíték volt a dollár keresletére és stabilitására.

De a kényelmes időknek most vége, annak ellenére, hogy a Fehér Ház még mindig erősködik, hogy a liberális piaci rendszer megmenthető reformok által. Én ezt nem hiszem.”

Száz számra idézhetnék cikkeket, pro és kontra, ám az nagyon valószínű, hogy a mostani pénzügyi, s folytatásaként a terebélyesedő gazdasági válság *alapvető változásokat* hoz majd az újkapitalizmus történetében. A vélemények megoszlanak, és eltérő álláspontok vannak. A hangadó vélemények alapján azt tartjuk valószínűnek, hogy a *javított kapitalizmus* modellje születhet meg a következő egy-két évben.

3. Gazdasági krízis és visszaesés, sőt klímaválság, vagy új gazdasági-ökológiai modell? (A kihívásokra adandó lehetséges gazdasági és ökológiai válaszok)

Nemcsak Európa, hanem az egész globális világ (az összetett globális társadalmi tér) válságban van. Ha csak a gazdasági (vagy pénzügyi) világválságot nézzük, az elemzéssel a könnyebb utat választjuk. Ma az látszik helyesebbnek, ha egyszerre vizsgáljuk legalább a gazdasági és a klímaválságot és igyekszünk közös konklúziókat találni.

3.1. Világválságok kezelése és kezelhetetlensége (előrettekintés a század közepéig)¹⁸

Melyek az alapvető felismerések? A fejezet első felében a klímaváltozásról adunk átfogó vázlatot. Noha a klímaváltozás már beköszöntött, és hihetetlenül súlyos gondokat fog okozni, egyelőre viszont úgy tűnik, hogy a nemzetközi közösség (az emberiség) *képtelen azt megakadályozni*. Az elemzés második felében a pénzügyi világválsággal foglalkozunk; az összevetés döbbenetes lesz: elgondolkodtató, hogy a két világválság közül az egyikre valószínűleg miért *van (vagy lehet) azonnali*, a másokra miért *nincs* még *hosszú távú* megoldás sem. Egyébként olyan trendek is rajzolhatók, amelyek szerint a gazdasági válságra sincs sikeres megoldás a jelenlegi közgazdasági paradigmákon belül.

Ez két olyan, egymást erősítő globális válság, amely *Európát* is alapvetően befolyásolja.

3.2. Klímaválság

*Az első angyal azért trombitála,
és lön kö eső, és tüz vérrel elegy,
és vetteténec az földre,
és az élő fáknac harmad rébe meg ége,
és minden zöldellő fü meg βárada.*

Jánosnak jelenése VIII-IX.

Az IPCC jelentései

Az Intergovernmental Panel on Climate Change az ENSz szakértői tanácsa, mely a klímaváltozással foglalkozik. Szinte minden ország szakértői részt vesznek benne, azonos számban, és a jelentések közreadását az egyhangúsághoz kötik. A 2006-os kiadványok, majd a 2007 februári igen lesújtó megállapításokat tartalmaznak. A legfontosabbak:

- *Nagyon valószínű*, hogy a XX. század közepe óta megfigyelhető globális átlagos hőmérséklet-emelkedés az antropogén eredetű üvegházhatású gázok növekvő koncentrációjának tulajdonítható.

---

^{18 18} Ez a fejezet (3.1-3.4) Kiss Károly munkája. A szerző környezetgazdász, a Budapesti Corvinus Egyetem tanára. web:<http://www.korny.uni-corvinus.hu>

- Az atmoszféra és az óceánok széleskörű felmelegedése, a jégtakarók olvadásával egyetemben, azt a következtetést támasztják alá, hogy *rendkívül valószínűtlen*, hogy az elmúlt ötven év globális klímaváltozása külső [azaz emberi] behatás nélkül történt volna, és *nagyon valószínű*, hogy az nem tulajdonítható csak az ismert természeti okoknak.

- Az antropogén eredetű felmelegedés és tengerszint-emelkedés évszázadokon át fog tartani, a klímafolyamatok jellegéből adódóan, még akkor is, ha az üvegházhatású gázok koncentrációját sikerülne stabilizálni.

A múltbeli és a jövőbeli antropogén eredetű széndioxid-kibocsátások hatása összeadódik, és a felmelegedés és tengerszint-emelkedés több, mint ezer évig fog tartani, mert ilyen időskálában mérhető, amíg ez a gáz eltűnik az atmoszférából.

A *nagyon valószínű* és *rendkívül valószínűtlen* kifejezéseket azért emeltem ki, mert az IPCC korábbi jelentéseiben is szerepeltek már a fenti megállapítások, de a *nagyon* és *rendkívül* szavak még nem; ez újdonság, a megbizonyosodás új foka. Alább közlöm azt az ábrát, mely a hőmérséklet-emelkedés különböző variációit vázolja fel – annak függvényében, hogyan alakul majd a világgazdaság. A legalsó, narancssárgás színű vonal jelzi azt, hogy a klímaváltozás most már „önjáróvá” vált.

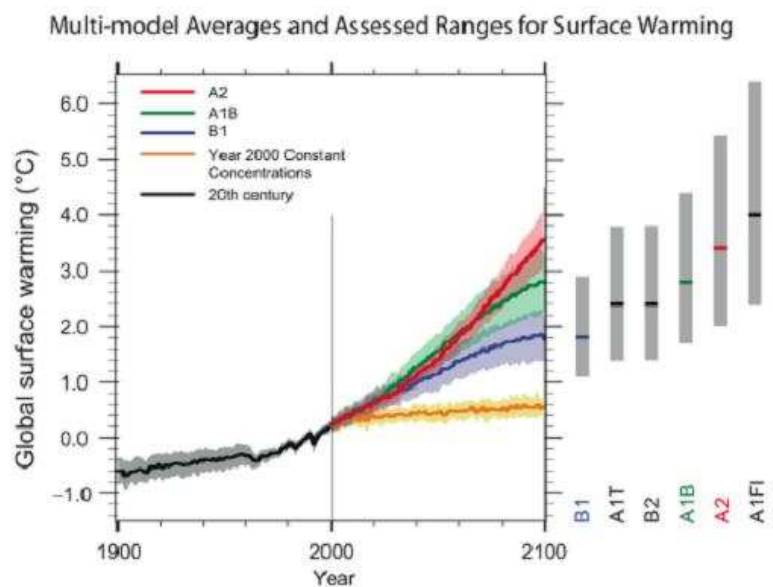

FIGURE SPM-8. Solid lines are multi-model global averages of surface warming (relative to 1980-99) for the scenarios A2, A1B and B1, shown as continuations of the 20th century simulations. Shading denotes the plus/minus one standard deviation range of individual model annual averages. The orange line is for the experiment where concentrations were held constant at year 2000 values. The gray bars at right indicate the best estimate (solid line within each bar) and the likely range assessed for the six SRES marker scenarios. The assessment of the best estimate and likely ranges in the gray bars includes the AOGCMs in the left part of the figure, as well as results from a hierarchy of independent models and observational constraints. (Figures 10.4 and 10.29)

És ez az, ami a dologban a legfélelmetesebb: *elindítottunk egy természeti folyamatot, amit most már nem tudunk megállítani*. A felmelegedéssel egyre olvadnak a jégtakarók, kisebb lesz a Föld hővisszaverő felülete, tovább fokozódik a felmelegedés. Elkezdődött az örök fagyhatár feletti területek felolvadása, s a szibériai mocsarakból a légkörbe kerül az eddig befagyott metán; ez sokszorosa annak az üvegházhatásnak, ami a gazdasági tevékenységből származik. A tengerfenéken lerakódott hatalmas szervesanyag-üledésekből keletkező metán is fel fog emelkedni a hőmérséklet emelkedésével...

Nem mindegy azonban, hogy mekkora lesz a felmelegedés. Az ábra függőleges tengelyén 6,5 C fokig tart a beosztás – és akár még a felső határ is bekövetkezhet. A tudósok 2 C fok körül szeretnék megállítani a felmelegedést. A fölött ugyanis az egyes ökoszisztémák már oly mértékű károsodást szenvednek, hogy az elpusztulásukkal jár. Kevesen tudják, hogy

a jégkorszak idején öt fokkal volt alacsonyabb a Föld átlaghőmérséklete a mainál. (!)
Képzeljük el, mit jelentene egy ellenkező irányú változás!

A 2007. májusi jelentés néhány *fontosabb megállapítása*:

- a CO₂-kibocsátást a 2000. évi szinthez képest 2050-re 50-85%-kal kellene csökkenteni, hogy a felmelegedés 2 fok alatt maradjon
- a nem-cselekvés következményei:
  - 4 fokos hőmérséklet-növekedés a század végére
  - 18-59 cm-es tengerszint-emelkedés
  - több ezer sziget eltűnik
  - a Földközi tenger térsége, USA nyugati államai, Afrika több része, ÉK-Brazília kiszárad
  - hóhullámok és áradások Afrikában és Ázsiában, katasztrófák
  - 3,2 md embert érinthet az ivóvízhiány
  - rovarok elszaporodása
  - maláriaveszély nő
- a fejlett Észak a felmelegedés előnyeit élvezi:
  - magasabb terméshozamok
  - alacsonyabb fűtési költségek
- az északi-sarki jég sokkal gyorsabban olvad, mint eddig vélték; 2050-re nyáron jégmentes lehet a sarkvidék
  - lehetővé válik az ottani kőolaj kitermelése (akár a Föld készletének ¼-e)
  - új hajózási utak nyílnak meg

A Stern-jelentés

Gordon Brown – még pénzügyminiszter korában – megbízta Sir Nicholas Sternt (aki korábban a Világbank vezető közgazdásza volt), hogy készítsen egy átfogó elemzést a klímaváltozásról és annak várható hatásairól, valamint az ellenintézkedések költségeiről. Sir Nicholas és csapata 2006 októberében tette közzé jelentését. E 700 oldalas anyag (mely teljes terjedelmében olvasható a neten) minden eddiginél alaposabban elemezte a várható hatásokat, a teendőket és a költségeket.

Az előzményekről érdemes megemlíteni, hogy korábban az uralkodó álláspont az volt – legalább is a téma iránt kevésbé fogékony, viszont annál tudatlanabb politikusok és közgazdászok körében -, hogy

- bár a klímaváltozás sok országnak sok kárt fog okozni, lesznek olyanok is, melyeknek használ (hideg-égőviek), és így összességében nem is lesz olyan súlyos a helyzet,
- a védekezés költségei olyan magasak lennének, hogy azok nem indokoltak még a várható károk ismeretében sem.

Mint jól tudjuk, az ellenintézkedések fő kerékkötője Amerika volt – mint ahogy ma is az -, és motorizált, nagyfokú társadalmi mobilizációra épülő, energiapazarló életmódját sajátos érveléssel védte: a klímaváltozás nem egyéb, mint az európai szocialisták által felfújtt humbug, melynek háttérében az amerikai jólét és gazdagság irigylése áll.

A Stern-jelentés – hogy a végén kezdjük – megdöntötte a korábbi vélelmeket. Világossá tette, hogy a klímaváltozás hihetetlenül súlyos károkat fog okozni *mindenkinek*, ugyanakkor az ellenintézkedések költsége csak töredéke lenne az azok nélkül bekövetkező károknak.

A legfontosabb megállapítások:

- A hatások csak a világháborúk vagy a nagy gazdasági válság következményeihez mérhetők
- Minél szegényebb egy ország, annál nagyobb mértékben fogja sújtani a felmelegedés
- A szegény országok alkalmazkodási képessége is igen korlátozott
- A folyamat előrehaladásával 200 millió klíma-menekülttel kell majd számolni
- Sokan halnak meg a hőhullámok és szárazság hatásár
- Az ivóvízhiány 2 C fokos hőmérsékletemelkedésnél már 1 md embert fog érinteni
- A hideg-égövi országok kezdetben jól járnak, de a felmelegedés előrehaladásával őket is egyre súlyosabb károk érik majd¹⁹
- 2050-re 60-80%-kal kellene csökkenteni a kibocsájtást (az 1990-es szinthez képest)
- Ilyen mértékű csökkentés csak egy nemzetközi egyezmény keretei között valósítható meg
- Amerika, Kína és India, Japán, Ausztrália (majd Brazília, stb.) nélkül nincs megoldás
- *Az ÜHG-k koncentrációjának stabilizálása a GDP évi 1%-ába kerülne (éveken át), de ha nem teszünk semmit, beláthatatlan időig a GDP 5-20%-ába fog kerülni*
- A korai erőteljes lépések haszna lényegesen fölülmúlja a költségeket
- A megelőző lépések lehetővé teszik a gazdasági növekedést.

Érzékeltetésül, hogy mit is jelentene a világ GDP-je 1%-ának a megelőzésre fordítása: ez az összeg akkora, mint amennyit évente reklámokra költünk, vagy pedig egy világméretű járványos megbetegedés leküzdésére hozott intézkedések költsége.

Klímaszkeptikusok, pesszimisták és optimisták

Még mielőtt a konkrét teendőkre térnénk, az *auditur et altera pars* jegyében térjünk ki a klímataxadók véleményére.²⁰ E nézetek két csoportba oszthatók: vagy magát a klímaváltozás tényét vonják kétségbe, ill. tagadják antropogén jellegét, vagy pedig az ellenintézkedések célszerűségét helytelenítik. Az első nézetet vallók (Hans Labohm, Fred Singer) azt hangoztatják, hogy a földtörténet során a széndioxid-feldúsulásokat mindig megelőzte a felmelegedés, tehát az nem ok, hanem következmény. Ezzel az érveléssel nem szükséges vitába szállni, azt viszont megemlítjük, hogy a földi üvegházhatás tudományosan igazolt és elfogadott jelenség.²¹ És tény az is, hogy az ipari forradalom óta a CO₂-egyenértékű koncentráció²² 280 ppm-ről 380-ra nőtt.

Björn Lomborg dán környezetvédő és klímaszkeptikus ezzel szemben azt hangsúlyozza, hogy a klímaváltozás természeti jelenség, nem tehetünk ellene semmit, és a tervezett ráfordításokat fontosabb célokra kellene fordítani: szegény országok támogatása, éhínség enyhítése, a Kelet-Afrikai AIDS felszámolása, stb.

¹⁹ A permafroszt övezetben pl. a fagyos föld felolvadásának hatására minden építmény és infrastrukturális létesítmény tönkremegy.

²⁰ Vagy ha csupán Karl Popper tudományosságról vallott kritériumának akarunk megfelelni (miserint tudomány az, ami kétségbe vonható), akkor is indokolt a kitérő.

²¹ A természetes üvegházhatásnak köszönhetjük pl., hogy a Föld átlaghőmérséklete nem mínusz 17, hanem plusz 15 C fok.

²² Az összes ÜHG átszámítva CO₂-re.

Említést kell tennünk *James Lovelock*-ról is. Sokan őt tartják az első számú autoritásnak ebben a kérdésben.²³ Lovelock még a Stern-jelentésben felvázolt következményeknél is súlyosabbnak ítéli meg a helyzetet. Szerinte *a század végére kb. 1/2, de legfeljebb 1 md ember fogja túlélni a klímaváltozást*, mert ő azt egy globális termonukleáris háború pusztításaihoz hasonlítja.

Lovelock egész életében hadilábon állt a környezetvédőkkel, és most is menthetetlen, naív álmodozóknak tartja őket. Szerinte már nincs idő a meggyőzésre, a környezeti tudat fejlesztésére, a környezetbarát termelési és fogyasztási módok kialakítására, egyszóval mindarra, amire a környezetvédők törekszenek. A helyzetet a következő hasonlattal érzékelteti: képzeljük el, hogy a Niagara zuhatagai előtt hajónk motorja felmondja a szolgálatot. Mi a megoldás? Bizonyára nem az, hogy elkezdjük szétszedni és javíthatni...

Javaslatát megdöbbentő, és sok környezetvédő számára kiábrándító: az atomenergia masszív fejlesztésével kell felváltani a klímaváltozást okozó fosszilis energiahordozókat.²⁴

Végül fel kell vetni azt a kérdést is, hogy sokan a megváltozott környezethez való *alkalmazkodásban* látják a megoldást.

Az elemzés elméleti keretei

Még mindig nem térhetünk rá a teendőkre; előtte meg kell vizsgálnunk, hogy a közgazdaságtan és a társadalomtudományok jelenlegi formájukban alkalmasak-e a probléma kezelésére. A klímaváltozás ugyanis komoly kihívásokat jelent az alábbi vonatkozásokban:

- intra- és intergenerációs egyenlőtlenségek
- intertemporális egyenlőtlenségek
- regionális és nemzetek közötti egyenlőtlenségek
- bizonytalanságok
- kockázatok.

A közgazdaságtan uralkodó elmélete a *jóléti közgazdaságtan*. A klímaváltozás vizsgálatára annak globális jellege miatt azonban nem alkalmas a jóléti közgazdaságtan, mert az egy országon belül egy törvényhozót és egy döntéshozót (a kormányt) feltételez. Legfontosabb kritériuma a *társadalmi jóléti függvény*, mely azt jelenti, hogy a jólét akkor maximális, ha a háztartások által fogyasztott termékek és szolgáltatások mennyisége maximális. A jóléti függvény szintén csak egy országon belül értelmezhető, emellett – a vizsgált téma szempontjából – van egy alapvető fogyatékosága is. Nevezetesen: a társadalmi jóléti függvény bármilyen (!) jövedelem-megoszlás mellett maximalizálható. Márpedig – ha a klímaváltozás globális hatásaira akarnánk értelmezni – az elfogadhatatlan lenne, hogy úgy védjük meg az emberiséget e természeti katasztrófától, hogy csak az összhatás számít, az pedig nem, hogy az egyes országokat milyen pusztítások érik.

Az uralkodó közgazdasági paradigma alkalmatlan a *bizonytalanságok és kockázatok* kezelésére is. Éppenséggel a pozitívizmus hálójában vergődik, mindent kvantifikálni igyekszik, s nem akarja tudomásul venni, hogy a közgazdaságtan nem értékmentes tudomány. Márpedig a vizsgált jelenségnél a bizonytalanságnak és a kockázatoknak óriási súlya van. A

---

²³ Lovelock dolgozta ki a GAIA-hipotézist, miszerint a Föld ökoszisztémája egyetlen hatalmas önszabályozó rendszer, mely képes optimalizálni a földi élet feltételeit az ökoszisztémák számára. Legutolsó könyve a „The revenge of Gaia” címet viseli: hogyan bosszulja meg Gaia az ellene elkövetett bűnöket.

²⁴ Ebben kételkedünk. Az még elfogadható, hogy az évi 36 md tonna ühg-kibocsájtás nagyobb kockázatot jelent, mint az atomhulladék elhelyezése; de az idő erre a megoldásra is rövidnek látszik. (Egy atomerőmű felépítéséhez a világon mindenhol több, mint tíz évre van szükség.) Továbbá: óriási kihatásatlan lehetőségek vannak még az energia-megtakarításban és a megújuló energiaforrások fejlesztésében. Nem biztos, hogy a korlátozott pénzügyi erőforrások felhasználása nem ez utóbbi esetben lenne optimális.

Várható hatások és károk a legtöbb esetben csak széles határok között és nagy bizonytalansági hányadossal adhatók meg.

Jóval közelebb kerülünk a célhoz (nevezetesen: az elemzés számára alkalmas elméleti keretek megtalálásához), ha az *externáliák*, *közjavak* és *potyautasság* fogalmaiban gondolkodunk. Ugyanis:

- maga a klíma egy hatalmas, globális természeti közjóság (az ökoszisztémák szolgáltatása),
- a klímaváltozás pedig a világ eddigi legnagyobb, sohasem látott externáliája,
- de közjóság a klímavédelmi politika is (hiszen senki sem zárható ki abból, hogy részesedjen a hasznaiból),
- és mindent eldöntő súllyal jelentkezik a potyautasság (*free riding*) jelensége: az erőfeszítést nem vállaló ország is élvezzi majd a klímapolitika előnyeit.

Ezeket a fogalmakat tehát át kell értelmeznünk, globális dimenzióban kell alkalmaznunk:

- *A klímaváltozás mint globális externália* azt jelenti, hogy nem csak a saját országunkban és most, másnak okozott károkat kell viselnünk, de a más országokban és földrészekben, más nemzedékeknek, a jövőben okozott károkért is felelősök vagyunk.
- *A klímavédelmi politika mint globális externália* pedig azt jelenti, hogy csak nemzetközi összefogással érhetünk el eredményt, a „potyautasok” pedig az ebből kimaradó országok, melyekre a nemzetközi közösségnek mindeddig nincs kényszerítő hatása, és ameddig erre nem születik intézményes megoldás, az erőfeszítések eredménytelenek maradnak.

A sok elméleti probléma egyike a *diszkontálás* terén jelentkezik. Az üzleti életben jól ismert módszer szerint a nem egyidőben jelentkező kiadások vagy bevételek összehasonlítására, egyneműsítésére a diszkontálás szolgál: a jövőbeni hasznokat és/vagy károkat a diszkontráta segítségével jelenértékre számítjuk át, és így azok összevethetők. Logikusnak látszik, hogy e módszert kell alkalmaznunk a klímaváltozás esetében is, ha össze akarjuk hasonlítani a különböző helyeken és időkben jelentkező károkat, és egy klímavédelmi politika szintén különböző időkben és helyeken jelentkező költségeit és hasznait. Azonban igen súlyos módszertani problémák vetődnek fel, mert a hagyományos diszkontálás csak *egy* „pálya” mentén jelentkező és kismértékű eltérések összevetésére alkalmas, jelen esetben viszont különböző „pályák” (országok, térségek, melyeket a legkülönbözőlegesen érint a klímaváltozás) és idősíkok (jelen és jövő generációk) vannak, az eltérések pedig óriásiak.

Mindezek háttérében *erkölcsi*, *etikai* problémák állnak: hogyan ítéljük meg mai szemmel a más országoknak és következő generációknak *akaratlanul* okozott károkat; teljes mértékben felelősök vagyunk érte, vagy minden ország, minden generáció és minden korszak oldja meg a saját problémáját. Ettől az erkölcsi alapállástól függ a választott diszkontráta. Ha az magas, az azt jelenti, hogy a jövőben keletkező károk mai értéke csekély, tehát nem érdemes túl nagy áldozatot hozni *ma* azért, hogy azokat a jövőben/máshol elkerüljük; vagy pedig éppenséggel a mai áldozatok fokozásával lényegesen csökkenthetők a jövőbeli károk. És fordítva.

Ha széttekintünk világunk erkölcsi térképén, azt látjuk, hogy a jóléti közgazdaságtan háttéretikája, a *konzekvencializmus* vált az uralkodó irányzattá: *az eredmény a lényeg*, nem számít, hogy milyen úton-módon jutottunk el hozzá. A *jogokon*, *igazságosságon* és *szabadságon* alapuló felfogás, mely a folyamatok erkölcsi vonatkozásaira is kiterjed (lásd Amartya Sen-nél) kisebbségben van. Témánk szempontjából a *fenntarthatóság*, *gondoskodás* (*stewardship*) erkölcsi irányzatának kellene uralkodnia ahhoz, hogy a döntések hatását másokra, a természetre és a jövőre nézve is mindenki figyelembe vegye, s így sikerrel fel tudjuk venni a harcot a klímaváltozás ellen.

A megoldás módja

A klímavédelmi politika kifejthető nemzetközi, regionális (integrációs), nemzeti és vállalati szinten, de van mód arra is, hogy az egyes egyének is tegyenek valamit a klímaváltozás ellen.

A fentebb kifejtett okok miatt természetesen a nemzetközi egyezmény a leghatásosabb módszer.²⁵ A meghozandó intézkedések jellege pedig lehet közgazdasági, technológiai, vagy egyéb (pl. a globalizációval szemben a helyi fejlődést támogató gazdaságpolitika, melynek klímavédelmi „hozama” a kisebb szállítás-igényességben, s így alacsonyabb CO₂-kibocsátásban jelentkezik).

Az 1997-ben megkötött Kiotói Egyezmény azt irányozza elő, hogy a fejlett ipari országok 2008-2012 közötti éves átlagos kibocsátása 5%-kal alacsonyabb legyen az 1990. évinél. Mint jól tudjuk, az egyezményt egy sor ország (köztük a legnagyobb kibocsátó USA, valamint Japán, Ausztrália és Dél-Korea sem írta alá), s így csak Európa és Oroszország vesz részt benne.²⁶ Amellett, hogy a legnagyobb kibocsátók „potyautasok”, ez a helyzet a lehető legnagyobb mértékű pesszimizmusra ad okot, hiszen – mint korábban volt róla szó – a klímaváltozás legrosszabb változatának elkerüléséhez a század közepére 50-85%-os csökkentésre lenne szükség.

A nemzetközi egyezmény keretében a szennyezési jogok piacának alkalmazása lenne a legmegfelelőbb módszer. Ennek lényege, hogy a nemzetközi közösség meghatározza a világméretben megengedhető maximális kibocsátást, ennek megfelelő mennyiségben „szennyezési jogokat” bocsát ki, melyekkel szabadon lehet kereskedni, s így a piacon kialakul a jogok hatékony ára. Ez lehetővé teszi, hogy a kibocsátás-csökkentés ott történjen meg, ahol annak határköltsege a legalacsonyabb. A Kiotói Egyezmény keretében már most is van lehetőség ennek a technikának az alkalmazására, az EU pedig – a maga ETS (Emission Trading Scheme) rendszerével – a kiotói kötelezettségvállalásának ily módon tesz eleget.²⁷

Bármennyire is alkalmas lenne e „technika” a kérdés nemzetközi szintű kezelésére, látnunk kell, hogy bevezetését szinte feloldhatatlan érdekellentétek gátolják. Az alkalmazás kulcsa a jogok eredeti leosztása. Egy országon belül (vagy egy integráción belül) ezt a hatóság dönti el. Szuverén országok esetén viszont megegyezés kérdése. A leosztás a lehető legeltérőbb kritériumok mellett mehet végbe, melyek gyökeresen másképpen érintik az egyes országokat. Ha pl. a jogok szétosztásának kritériuma a népességszám, akkor nyilvánvalóan Kína sokkal jobban járna, mint Amerika, ha viszont a tényleges kibocsátás arányában osztanák szét a jogokat, akkor fordított lenne a helyzet. Ha pedig a jogok szétosztásában az energia-hatékonyság lenne a fő szempont, azaz hogy az egyes országok egységnyi üvegházhatású gáz kibocsátása során mekkora értéket (GDP-t) hoznak létre, akkor Japán járna a legjobban, s Kína az utolsók között kullogna²⁸.

Fejlemények a nemzetközi klímaegyezmény terén

Mivel a Kiotói Egyezmény 2012-ben lejár, s különben is, szerény, 5%-os csökkentésével szemben a század közepéig annak tízszeresére lenne szükség, és ráadásul a

²⁵ Érzékeltetésül: ha Nagy-Britannia egyik napról a másikra minden erőművét leállítaná, a világ CO₂-kibocsátása 13 hónap múlva ugyanott tartana, mert Kína növekvő kibocsátása eliminálná azt. Ha pedig Nagy-Britannia minden kibocsátást megszüntetne, 2 év múlva tartanánk ugyanott, ugyanazon ok miatt.

²⁶ Amerika elsősorban erdőszítéssel és műszaki fejlesztéssel igyekszik megoldani a problémát. Ausztrália álláspontja az idei kormányváltás során megváltozott. Oroszország részvétele egy alku eredménye: ennek fejében támogatták belépését a WTO-ba.

²⁷ Amerika saját országán belül – a Clean Air Act (levegőtisztasági törvény) keretében – már évtizedek óta alkalmazza ezt a technikát.

²⁸ Három markáns kritériumot említettem, de ezek mellett még kb. két tucat olyan elv létezik, amelyeknek mind van létjogosultsága.

legnagyobb kibocsájtó Amerika még ezt a szerény mértéket sem fogadta el, a nemzetközi közösség erőfeszítéseket tesz, hogy létrejöjjön egy hatásosabb egyezmény, mely a legnagyobb kibocsájtókra is kiterjed. Évente rendeznek ilyen tárgyalásokat, mindeddig nem sok sikerrel.

Amerika azzal érvel, hogy *mindenkinek* csökkentenie kell a kibocsájtását, és nem fogadja el, hogy a Kiotói Egyezmény csak a fejlett ipari országokra vonatkozik. Itt elsősorban Kína és India, valamint a többi „feljövő” ország (Brazília és mások) részvételéről van szó. Amerika egy főre jutó évi kibocsájtása 20 tonna feletti Kínáé 3,3 tonna, Indiáé pedig alig haladja meg az 1 tonnát, tehát érvelése erkölcsileg teljesen abszurd és elfogadhatatlan, különösen annak fényében, hogy a klímaváltozás előidézésében hosszú ideje az összes kibocsájtás negyedét-harmadát adó Amerika játszotta a fő szerepet. Ugyanakkor ami a teljes volument illeti, Kína kibocsájtása a tizes évtized közepére nagy valószínűséggel utóléri és meghaladja majd Amerikáét, tehát valós és súlyos problémáról van szó, és volumenét tekintve India kibocsájtása is egyre jelentősebb.

Az ENSz a „*közös, de differenciált felelősség*” formuláját igyekszik elfogadtatni, s úgy tűnik, hogy ez eredményes lesz. A nemzetközi közösség tehát még hosszadalmas és igen kemény tárgyalások előtt áll, s a sikerre semmilyen garancia nincs. Elméleti oldalról egyre többen szorgalmazzák a játékelmélet alkalmazását e helyzetre. Első eredménynek az látszik, hogy a kiotóihoz hasonló, hosszú időszakra szóló klímaegyezmények nem produktívak, mert a kimaradó felek a „potyautas” pozíciójában rögzülnek. Célravezetőbbnek látszik – a játékelmélet szellemében – a folyamatos, non stop tárgyalások folytatása, mert így a kimaradók állandó nyomás alatt állnak.

Az EU erőfeszítései

Kétségtelen, hogy a nemzetközi klímaegyezmények terén *Európa vezető szerepet* játszik, - mint általában a környezetvédelemben. Amerikát nem csak az hátráltatja, hogy a kormányzati szinten közvetlenül érvényesülnek a klímapolitikában ellenérdekelt ipari lobbik (olajipar, autógyártás), hanem sajátos helyzete: *a mobilitásra épülő társadalom*. Európa a közjavak előállítására terén a világ legsikeresebb térsége (tömegközlekedés, közoktatás, közegészségügy, stb.), s ezért a klímapolitikában is vezető szerepet játszik. (Mint korábban említettük, gazdaságelméleti értelemben a klímapolitika is közjószág.)

Az IPCC jelentései és a Stern-jelentés nyomán az *EU reakciója* azonnali volt. Köszönhető ez annak is, hogy 2007 első felében német elnökségre került sor, s Angela Merkel aktívan hozzájárult a feladatokhoz.²⁹ Az Európai Bizottság már 2007 januárjában asztalra tett egy energiapolitikai csomagot, melyet a márciusi EU-csúcs fogadott el. Ezt a csomagot szokásos *3x20 + 10* néven is emlegetni. Ugyanis azt a célt tűzték ki, hogy 2020-ra 20%-kal csökkentik az ÜHG-kibocsájtást, (ha a többi fejlett ipari ország is elfogadja, akkor 30%-kal), 20%-kal növelik az energiahatékonyságot, és 20%-kal emelik a megújuló energiák részarányát az energia-felhasználásban. Ami pedig a 10-et illeti: ekkora arányt kellene elérnie a biomasszának az üzemanyagokban, szintén 2020-ra. (Mint tudjuk, az elmúlt és az idei évben kritikus fejlemények játszódtak le világszerte; az élelmiszerválság egyik okozója a mezőgazdasági termelésnek a biomassza-alapú energia-előállításra történő felhasználása volt, ezért a Bizottság e célt „visszavette” 4%-ra.)

Miközben az EU-csúcson a tagországok nagyvonalúan elfogadták a fenti célokat, a neheze még ezután jön: a globálcélok országokra történő lebontása. Ez nyilvánvalóan sok konfliktussal és hosszadalmas egyeztetésekkel fog járni. (Összehasonlításképpen: a kiotói egyezmény 6%-os EU-vállalása mögött rendkívül széles skálájú differenciálás áll: a görögöknek, portugáloknak, spanyoloknak, íreknek 20-25%-os növelést is megengedett a

---

²⁹ Valószínűleg nem sokan emlékeznek rá, hogy Helmut Kohl kancellársága idején Angela Merkel környezetvédelmi miniszter is volt.

Bizottság.) Meg kell említeni azt is, hogy Sárközy elnök „zöld forradalmat” hirdetett, nagyon figyelemre méltó, ambíciózus célokkal.

Angela Merkel a 2007 júniusi Heiligendammi G8-as csúcson is napirenden tartotta a kérdést. Ennek köszönhető, hogy a „nagyok” elfogadták: hogy a felmelegedést meg kell állítani a kritikus +2 C foknál, s 2050-re 50%-os csökkentésre van szükség, de azt is kijelentették, hogy a fejlődő országok is részt kell, hogy vállaljanak az erőfeszítésekből.

Ígéretes, hogy *Amerikában is történik valami*:

- Al Gore sikeres reklámhadjárata (Egy kellemetlen igazság) Amerika-szerte tudatosította a probléma létezését, és hogy Amerikának is kell tennie valamit.

- Bush 2007-es országértékelő beszédében kijelentette, hogy a következő 10 évben 20%-kal csökkentik a fosszilis üzemanyagok felhasználást, és hogy kész részt venni Kiotó egyezmény meghosszabbításában.

- Kiszivárgott, hogy egy, a hadvezetés számára készült jelentésben az áll, hogy a klímaváltozás messze felülmúlja a terrorizmus fenyegetését.

- A Legfelsőbb Bíróság káros gáznak minősítette a széndioxidot...

- Kb. egy tucat állam és sok környezetvédő szervezet valamint közéleti személyiség pert indított a szövetségi kormány ellen, amiért az nem tesz hathatós intézkedéseket a klímaváltozás ellen.

Az energiaszektor és a klímaválság

Térjünk ki még röviden *az energiaügyekre*. Az egyik alapvető kérdés az *energiaárak és szűkösség*. A környezetvédők ölbe tett kézzel üldögélhetnének, ha az ásványi tüzelőanyagok belátható időn belül kimerülnének. Ekkor ugyanis mindenféle kényszerítő intézkedés és korlátozás helyett a szűkösség árazná a piacot és megoldaná a környezeti problémát. Sajnos, nem ez a helyzet. Úgy látszik, hogy kőolajból egyre több van (egyes tudósok már azt a tételt is megfogalmazták, hogy a kőolaj „abiotikus” erőforrás), a földgáz meg még annyira sem akar elfogyni, a szénkészletek pedig kimeríthetetlenek. Így az a reális veszély fenyeget, hogy a földgáz és a kőolaj viszonylagos szűkössége miatt *a szén* felé tolódik el a felhasználás, amely vagy rendkívül szennyező, vagy környezetbarát módon történő alkalmazása rendkívül drága (de még nem tartunk ott). Az időnként az egekbe szökkenő kőolajárak nem a szűkösség megnyilvánulásai. Attól tartok, hogy hosszú távon sem kell számolni az energiaárak folyamatos emelkedésével. (Az 1980 és 2000 közötti két évtizedben pl. az olajárak folyamatosan csökkentek, 66-ról 15 dollárra, miközben az olajforrások kimerüléséről beszéltek.)

Pedig ez lenne az egyik megoldás. *Az energia és az elsődleges nyersanyagok végső felhasználási árait minden évben annyival kellene növelni, amennyivel az erőforrás-termelékenység az előző évben javult.*³⁰ Ezzel megakadályozhatnánk az energiafelhasználás növekedését, viszont elősegítenénk termelékenységének emelkedését. Hogy ez a megoldás milyen sikeres lehetne, arra jó példa a munkaerő esete: a munkaerő ára és költségei a jóléti államokban a munkatermelékenység növekedésével párhuzamosan fokozatosan nőttek. Ennek eredményeképpen nőtt a termelékenysége és csökkent a kereslete, s előállt a strukturális munkanélküliség a fejlett világ minden országában.

A gyakori hivatkozás az alacsony árrugalmasságra csak rövid távon igaz. Hosszú távon a kereslet igazodik az árakhoz, csökken az üzemanyag- és fűtésienergia-fogyasztás, megváltoznak a közlekedési szokások, nő a környezetbarát infrastruktúrák iránti igény.

A másik alapvető téma a *megújuló energiák* termelése. Tudnák-e pótolni a fosszilis energiákat és milyen áron. Az első kérdésre a válasz *nem lehet kétséges*. A megújuló energiák

---

³⁰ Az ötlet nem a miénk: Ulrich von Weizsäckertől hallottuk.

kínálata kimeríthetetlenül nagy. Egy 2007. februárjában Brüsszelben megrendezett európai iparági konferencián személyesen tapasztaltuk a megújuló energiák termelőinek felkészültségét és lelkesedését; a tanácskozást az „ide nekünk az oroszánt” hangulat uralta. Azt bizonygatták, hogy kellő állami támogatással a század közepére képesek lennének az ásványi energiahordozók döntő részét helyettesíteni.

Csak hát milyen áron? – jegyzi meg ilyenkor az átlagolvasó. Egyes megújulók már a jelenlegi árviszonyok mellett is versenyképesek, másoknak valóban nagy támogatásra lenne szükségük. De nem szabad elfelejtenünk az ásványi eredetű energiahordozók okozta igen magas külső költségeket – végső soron a klímaváltozást. Számtalan becslés és számítás készült a szén társadalmi költségére (*social cost of carbon*) vonatkozóan. (Itt most a széndioxidban rejlő szénatom által okozott károkról van szó.) Ezek a számítások igen eltérőek, sok más körülmény mellett alapvetően két okból. (1) Meghatározza a szén társadalmi költségét a klímapolitika jellege – és egyáltalán, a létezése. Ha nem teszünk semmit, a kibocsájtott szén egyre nagyobb károkat okoz, mert a hatások kumulálódnak. Egy szigorú klímapolitika esetén viszont kisebbek a bekövetkező károk. (2) Másrészt gondolkodhatunk az okozott károkból, de abban is, hogy mi a költsége e károk elkerülésének, tehát annak, hogy azok ne jöjjenek létre (elhárítási költség). Ez utóbbiak jóval magasabbak, általában háromszorosai az előzőeknek.

Szemléltetésül egy kiragadott példát közlök. Akármelyik oszlopot nézzük, látható, hogy az idő múlásával hogyan emelkedik a szén társadalmi költsége. A *lower central estimate* és *upper central estimate* adatok pedig az okozott károk és az elhárítási költségek különbségét érzékeltetik.³¹ Ilyen adatokat látván azt kell mondanunk, hogy a megújuló támogatásának szükségessége és indokoltsága nem lehet vita kérdése; csupán azt kell eldönteni, melyik fajtájukat támogassuk, melyik esetében kifizetődőbb a támogatás.

Results taken from Watkiss, 2005b expressed in £/tonne C⁴⁵ (Example Shadow Price Values from the study, consistent with study Recommendations)

Year of emission	Central guidance	Lower central estimate	Upper central estimate	Lower bound	Upper bound
2000	55	35	130	10	220
2010	65	40	160	12	260
2020	80	50	205	15	310
2030	100	65	260	20	370
2040	140	90	330	25	450
2050	210	130	420	30	550

Source: Watkiss, 2005b.

A *biomassza-eredetű* megújuló energiafélések kapcsán már a kezdetekkor felmerült annak a veszélye, hogy konkurenciát fognak támasztani a mezőgazdasági kapacitások élelmiszertermelő felhasználásával szemben. Ez teljes mértékben beigazolódott – lásd az év eleji világgazdasági élelmiszerár-emelkedéseket és éhséglázadásokat a világ legszegényebb országaiban. Ezen túl egyes biomassza-félésegekről (biodízel) kiderült, hogy energiamérlegük negatív.

A kérdés tehát bonyolultabb, mint amilyenek kezdetben látszott. Segít eligazodni a teendőkből, ha a közgazdaságtannak azt az alapelvét követjük, hogy az erőforrások (jelen esetben a pénz) szűkösek, s ezért arra kell felhasználnunk, ahol azok a legjobb eredményt hozzák.

³¹ A tábla a Delfti Center vor Energisparung tanulmányából való, mely a Brüsszeli Bizottság megbízásából készült.

Összegzésként azt szeretnénk kiemelni, hogy a világ vezető politikusai tudatában vannak a problémának, azt súlyán kezelik. Különösen figyelemre méltó, hogy ez a megállapítás még a korlátozott intellektuális kapacitású és a nagy ipari érdekeltségek kijárójaként funkcionáló amerikai kormányra is vonatkozik. A megoldást azonban szinte kilátástalanná teszi a probléma jellege: a klímapolitika – ugyanúgy, mint maga az éghajlat – nemzetközi közjóság. A közjóságok használata esetében törvényszerűen jelentkezik a „potyautas” jelenség. Egy ország, vagy egy integrációs térség esetében e jelenség kezelhető, de nemzetközi dimenzióban hiányzik a kikényszeríthetőség – erre intézményes megoldást kell találni.

Hasonlóan nagy súlyú probléma a teendők megosztása, ami az eddigiek és ezutániak miatt vállalt felelősség kérdését veti fel, nem is beszélve az eltérő érdekekről és az érdekellentétek mögötti eltérő erőviszonyokról.

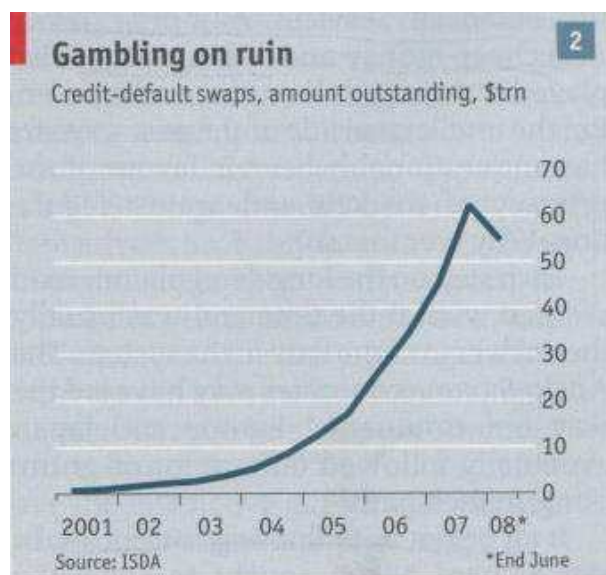
3.3. Pénzügyi válság

*Ebben a válságban a bankárok
láncakon kívül semmi mást
nem nyerhetnek.
(Marx Károly, kifordítva)*

A buborék jellege

Alternatív közgazdászok már kb. húsz éve figyelmeztetnek, hogy a nemzetközi tőzsdék és pénzpiacok egy *egyre növekvő buborékot* fújnak, mely mögött nem áll reálérték, ezért az árfolyamok mesterségesen felnagyítottak, a buborék bármikor kipukkadhat. Nos, ez most bekövetkezett.

A derivatívák, a *származékos tőzsdei ügyletek* nagysága elképesztően hatalmasra, 596.000 milliárd dollárra nőtt (2002-ben még csak 142.000 milliárd volt). Ehhez képest a világ teljes évi GDP-je (helyesebben GWP) eltörpül, 54.312 milliárd volt 2007-ben, azaz tizedrésze. Egy másik összehasonlítási alap: a New Yorki tőzsdén jegyzett összes cég értéke 25.000 md dollár volt. Warren Buffett, Amerika leggazdagabb üzletembere (öt „befektetőnek” nevezik, szemben a „spekuláns” sorossal) már jó ideje „tömegpusztító fegyvereknek” nevezi a derivatívákat. Emellett a *hedge funds*, a spekulatív befektetési alapok is hozzájárultak a buborékfúváshoz.

The Economist, October 18-24, 2008.

A derivátumok jelentős részét a CDS-ek (*Credit Default Swaps*) teszik ki. Ezek az eszközök az üzleti kockázatokat teszik a tőzsdei ügylet tárgyává. Az Economist szellemesen nevezi ezt a tőzsdei „innovációt” *gambling on ruin*-nak (hazardírozás a tönkremenésen). 2001 óta volumenük 60 billió, azaz 60.000 milliárd dollár fölé nőtt.

A derivátumok hatalmasra növelték a bankok és pénzintézetek súlyát; részesedésük az amerikai tőzsdéken pl. az 1980. évi 5,2%-ról 2007-ben 23,5%-ra emelkedett, és az összes profit ¼-e az övék.

A válság konkrét kipattanása kapcsán említést kell tennünk a jelzálog-kölcsönök tőzsdei manipulációjáról, melynek lényege a következő. A nagy jelzálogbankok, hogy megosszák a kockázatot, *kötvényesítették* a jelzálogadóságokat, majd – a hiteltörlesztések fejében – eladták befektetőknek. Ezáltal mérlegüket megszabadították egy jelentős tehertől, s még kerestek is az ügyleten. A befektetők is jól jártak, mert a megvásárolt adósságcsomag fejében befolyó hiteltörlesztés jobban jövedelmez, mintha tőkéjüket állampapírokba fektették volna.

A jelzáloghitelezés dinamizmusát az a hit adta, hogy az ingatlanpiac bővülni, az ingatlanok értéke pedig *tartósan nőni* fog, s az esetleges egyéni csődök nem veszélyeztetik a kintlévőségeket. A vásárlási kedv tömeges csökkenése és a tömeges fizetéseképtelenség viszont levitte az ingatlanok árát és láncreakciószerű csődöt okozott a pénz- és hitelpiacokon.

A kipukkanás következményei

Szeptember 29-én a Dow Jones index 776,68 ponttal süllyedt – ekkora esés még sohasem történt fennállása óta. A világ tőzsdeindexe (MSCI World Index) augusztus 29 és szeptember 29 között 840 pontot esett. Az október 10-ét megelőző négy hét során a világ tőzsdéin forgalmazott papírok értéke 10.900 milliárd dollárral lett kevesebb. Az Öböl térségében 158 milliárd dollár értékű veszteség érte a tőzsdéket. Nagy hitel- és pénzintézetek mennek sorban csődbe.

A befektetők pénzügyi vesztesége azonban csak egy kis szelete a történeteknek. A fő baj a *bizalomvesztés*. Ennek hatására szinte megszűnik a hitelezés, *elapadnak a hitelcsatornák*: a gazdaság nem jut hitelhez, s ez infarktusszerű hatásokkal jár: vállalati csődökkel és munkanélküliséggel. Amerikában már szeptemberben 159.000 ember vált munkanélkülivé.

A látható kéz átveszi az irányítást

A vezető országok kormányai *váratlan gyorsasággal* sietnek a bankszektor, illetve a gazdaság segítségére: megvásárolják a gyengélkedő pénzintézetek részvényeit, tőkét és rövid távú forrásokat juttatnak számukra, felvásárolják kétes kintlévőségeiket, felemelik a kisbetéteseknek nyújtott állami garanciákat.

A helyzet abszurditása, hogy közel három évtizede a gazdaságelmélet angolszász országokból kiinduló *uralkodó paradigmája* a piac fensőbbisége az állammal szemben, a piaci mechanizmusoknak tulajdonított kiegyensúlyozó és hatékonyságnövelő képesség az állami szabályozás alacsony hatékonyságával és kártékonyságával szemben... És most a sokat szidott, elítélt állam, a *látható kéz* siet a piac megmentésére, ahol a láthatatlan kéz kudarcot vallott. Sőt, *tulajdonossá válik* azokban a hatalmas pénzintézetekben, ahol a magántőke kudarcot vallott.

A mai állapot szerint az egyes országok az alábbi nagyságú *stabilizációs csomagokat* állították össze (milliárd euróban):

Nagy-Britannia	71	Olaszország	0
USA	19	Szaúd-Arábia	0
Németország	00	Portugália	0
Írország	00		
Franciaország	60		
Hollandia	20		
Oroszország	39		
Ausztria	00		
Spanyolország	00		
Svájc	8		
Norvégia	1		

Der Spiegel, 43/2008.

A 700 md dolláros stabilizációs csomagon kívül az amerikai kormány pl. felelősséget vállalt a Fannie Mae és Freddie Mac 5400 md dollár nagyságú jelzáloghiteleiért is és 200 md dollárba került e két hitelintézet állami irányítás alá vonása.

Közben a japán kormányzat mintegy 85 milliárd eurónak megfelelő összegre, 10 000 milliárd jenre növelte a bankok rendelkezésére bocsátandó összegeket, hogy megfékezze a pénzügyi válságot.

A hitel-injekciók megindítására a világ vezető jegybankjai október 8-án példátlan gyorsasággal koordináltan csökkentették a kamatlábakat. A Fed 900 md dollárra növelte a bankok rövid távú pénzellátását és eddig példátlan módon elkezdte *felvásárolni* a kereskedelmi bankok hitelleveleit.

A nagy ismeretlenek: mit fognak lépni Kína, Szingapur és az Arab öböl országainak tőkeerős állami alapjai. A helyzet soha vissza nem térő alkalomnak tűnik pl. arra, hogy Kína *nagy szeleket* vásároljon az amerikai gazdaságból. A kölcsönös érdekelttség és egymásrautaltság azonban erősebbnek bizonyul az érdekellentéteknél. Kínának alapvető érdeke, hogy a fejlett ipari országok mielőbb visszanyerjék stabilitásukat, mert különben a dinamikus exportnövelésen alapuló gazdasága is belebukik a válságba.

Hazardírozás, kapzsiság, vagy ez a kapitalizmus természete?

Az amerikai összeomlásra adott azonnali európai reagálás a *leplezetlen káröröm* volt. A legelső elemzések a *kapzsiságot* és a pénzügyi világban eluralkodott *hazardírozást* emelték ki. Hiszen valamennyi származékos tőzsdei ügylet azon alapul, hogy melyik fél ítéli meg jobban a jövőben bekövetkező eseményt. A Chicágói Iskola és a Ronald Reagan és Margaret Thatcher nevével fémjelzett ideológiai irányzat *elparentálása* mellett természetes, hogy e közel három évtizedes korszak fő szellemi irányítója, a Buddha-ként tisztelt *Alan Greenspan* került a bírálókat keresztüzébe.

Greenspan két évtizeden át volt a Fed elnöke (1987-2006), és nem csak elfogadta, de nyíltan bátorította azokat a pénzügyi fejleményeket és újításokat, amelyek felfújták a buborékot, majd pedig az összeomláshoz vezettek. A derivátumok számára a kockázatok szétterítésének „szükséges eszközei” voltak. 2000-ben rábeszélte az amerikai törvényhozókat, hogy *fosszák meg* a SEC-et (az amerikai tőzsde- és pénzügyi felügyeletet) a derivatívák piaca ellenőrzésének jogától. 2003-ban a Szenátus előtt kijelentette, hogy „hiba lenne” ezeket a

papírokat szigorúbban szabályozni. „Semmi sem szól amellett, hogy az állami felügyelet magasabbrendű lenne, mint a piacok önszabályozása” – mondta. Emellett jegybankelnöki tevékenységének alapvető motívuma az amerikai gazdaság bő pénzellátása volt, az olcsó pénz politikáját valósította meg (voltak évek, amikor 1-2-3 százalékos volt az irányadó kamatláb).

Az elemzők az összeomláshoz vezető út *fő okait* a következőkben látják:

- *dereguláció és a piacok liberalizálása*: a nyolcvanas évek elejétől, a monetarizmus megjelenésétől ez vált az uralkodó gazdasági paradigmává, mondhatni „intellektuális divattá”
- *olcsó pénz, olcsó hitel*; ez volt a Fed folyamatosan követett politikája
- *ázsiai megtakarítások*; az ázsiai (főleg kínai) áruk óriási mennyiségben árasztották el az amerikai gazdaságot, s ezt lehetővé tette a hatalmas külkereskedelmi deficit; emellett az ázsiai megtakarítások a pénzpiacokon is megjelentek
- általánossá vált a *culture of gambling* (a hazardírozás „kultúrája” – Stiglitz), a *felelőtlenység*, melyhez a „pénzpiaci innovációk” adták az „intellektuális hátteret”, s a rendszert vulgárisan a *cowboy kapitalizmus* névvel is illették (Fukuyama)
- döntő szerepet játszott a *kockázatmegosztásra*, a kockázat szétterítésére irányuló törekvés; Greenspan különösen gyakran érvelt ezzel. A probléma azonban az, hogy a kockázatok ugyan szétteríthetők, de nagyságuk változatlan marad; az összkockázat mennyisége benne marad a rendszerben.

Érdeemes megvizsgálunk a kérdést *a bank- és pénzügyi szektor oldaláról* is. Felfedezhetjük a történetek hátterében *önállósodási törekvésüket*; azt az igényüket, hogy megszűnjenek csupán a reálgazdaság finanszírozói lenni. Lássuk pl. a jelzáloghitel-tartozások kötvényesítésének hátterét. A klasszikus bank aprólékos, fáradságos munkával gyűjti össze a magánmegtakarításokat, és annak fejében ad kölcsönt a hiteligénylőknek. Amikor a kötvényesített jelzáloghiteleket a pénzintézet eladta a befektetőknek, ezzel mentesítette mérlegét egy nyomasztó tehertől, és ugyanakkor még nagymértékű jövedelemhez is jutott. Az 1988-as bázeli megállapodás értelmében a bankok *kötelesek tartalékokat* képezni arra az esetre, ha nagy kölcsönfelvevőik tönkremennének. Ezért érthető az a törekvésük, hogy megszabaduljanak a mérlegüket nyomasztó tehertételektől

Az idő múlásával azonban megjelentek azok az értékelések, melyek a bünbakkeresés helyett *a rendszer működésének törvényszerűségeire* mutatnak rá. Az Economist október 18-i és a Newsweek október 13-i elemzése fokról fokra végigmennek azon az úton, mely végül is *törvényszerűen* vezetett a mai válsághoz. „Az összeomlást előidéző eszközök és gyakorlat nem más, mint a menet közben adódó újabb és újabb problémákra és hiányosságokra adott akkori bölcs megoldások” – írja az Economist. A következőkben csak néhány fontosabb mozzanatot emelek ki:

- 1971-ben *megszűnt a dollár aranyfedezete* és a nyugati világ belépett a lebegtetett árfolyamok korszakába. Ez döntő esemény volt. Ekkor vette kezdetét a chicágói tőzsdén a valutaárfolyamok alakulására spekuláló *exchange futures*, mely ösatyja lett a később megjelenő különféle tőzsdei derivátumoknak. (Korábban csak a mezőgazdasági tőzsdéken volt jelen ez az eszköz.)

- De innen indult el az országok közötti szabad tőkeáramlás is, ugyanis a korábbi kötött árfolyamok rendszere azt nem tette lehetővé.

- Sőt, a nyugdíjalapok országhatárokon túli vándorlásának is ez teremtette meg a technikai feltételét.

- Egy további rendszerspecifikus ok *a konzervatív ideológiák társadalomképe*: Amerikában a kezdetektől fogva a szövetségi kormány különféle eszközökkel támogatja a családi házak építését, mert a polgár elengedhetetlen attribútuma a tulajdon – szemben a segélyeken élő, öngondoskodásra képtelen bérlővel.³² A deregulált, kötöttségek nélküli pénzügyi rendszer ennek a feladatnak jobban képes megfelelni. A kormány támogatta a Fannie Mae és a Freddie Mac tevékenységét, sőt, az 1977-es US Community Reinvestment Act még azt is kimondta, hogy „a bankoknak ki kell elégíteniük az egész közösség hiteligenyét”.

---

³² A brit konzervatívok Margaret Thatcher idején szintén nagy gondot fordítottak a családi házak építésére és a háztartások kötvényvásárlására, s költségvetési eszközökkel is támogatták azt.

- Már a hetvenes évek végén megengedték, hogy a *nyugdíjalapok* ún. intézményi befektetőként működjenek.

- 1999-ben eltörölték a *kereskedelmi és beruházási banktevékenység* közötti különbséget; a tőzsde- és pénzügyi felügyelet (SEC) pedig megengedte, hogy a kereskedelmi bankok és biztosítók is kereskedhessenek a CDS-ekkel.

- A digitális világ, az internet hatalmas lehetőséget teremtett arra, hogy a tőzsdei és pénzügyi műveletek ekkora méretűvé duzzadjanak.

És mindehhez hozzátehetjük azt, amit fentebb, a bankok önállósodási törekvéseiről említettem.

Regulált kapitalizmus, vagy időleges megszelídülés?

Sokan már *temetik* a deregulálatlan, szabadpiaci kapitalizmust, és olyan jövőt jósolnak, amely a fokozott állami beavatkozásra fog épülni. Többen azt vizionálják, hogy ami eddig történt, az még csak a kezdet, a cunamit megelőző „víz visszahúzóódás”, az igazi, mindent elsöprő hullámok még csak ezután jönnek majd. Valószínű, hogy nincs igazuk.

Hajlamosak vagyok arra, hogy elfogadjuk az Economist elemzését: a válság a rendszer természetéből és működésének logikájából fakadt. A szabadpiaci logika valóban igényelte az egyes lépések megtételét. Persze az is igaz, hogy a Chicágói Iskola kezdeti tételei dogmává merevedtek és divattá váltak.

Ami a további fejleményeket illeti: úgy gondoljuk, hogy *cunamivá* akkor vált volna a krízis, ha Amerikában és a vezető országokban nem történik meg a masszív és gyors állami beavatkozás. A gazdasági visszaesés így is elkerülhetetlen, de talán nem lesz olyan mindent megrengető és a földdel egyenlővé tevő, mint ahogy a radikális rendszerkritikusok várják.

A dolgok jelenlegi állásából azt az uralkodó véleményt véljük kiolvasni, hogy a Thatcheri-Reagani „forradalom” óta a fejlett világ 28 éves *tartós fellendülést* élt meg. Ez ugyan pénzügyi összeomlásba torkollott, de az igen gyors és jelentékeny állami beavatkozással talán sikerül elejét venni a mindent elsöprő pusztításnak. Az eddigi 14 legnagyobb stabilizálási csomag összértéke 3.100 md euró. Ez bosszantó, hiszen *a bakárok és spekulánsok hatalmas vagyonokat nyertek, s a bajba jutásuk költségét most az egész társadalom viseli, szétterítve*. De a fejlett ipari országok *egész társadalma* élvezte a majdnem három évtizedes tartós fellendülés gyümölcseit is. Olyan nagy ár lenne ezért az a 3.100 milliárd? Még nem dőlt el, hogy a kérdésre milyen választ lehet adni.

Egyik lehetséges jóslatunk tehát az, hogy most természetesen a fokozott állami szabályozás korszaka következik, a LÁTHATÓ KÉZ most egy ideig dominálni fog, hiszen a láthatatlan kézbe vetett hit és bizalom megrendült. De, ha majd a jelen válság hullámai elülnek, s – egyik alternatívaként - elkezdődik egy újabb, világméretű fellendülés, és az tartósan ígérkezik, a dolog természeténél fogva *ugyanarra – vagy hasonló – útra* fogunk lépni, mint ami ide vezetett. Téves az a hiedelem, hogy a gazdaságban a tartós egyensúly és növekedés lenne a *normál állapot*. (Ne felejtjük viszont: más alternatíva is jöhet.)

A kapitalizmus talán legjellegzetesebb vonása a termelékenység és a kínálat megállás nélküli növekedése. *A problémát az ezt nem követő kereslet okozza*. A hetvenes években egy eredeti gondolkodású magyar közgazdász, Jánosy Ferenc ezt egy olyan analógiával érzékeltette, mint amikor egy kútból folyamatosan ömlik a víz, nem lehet elzárni, és az a gondunk, hogy megfelelő edényeket találjunk a víz felfogására. Azt hiszem, ez a jövőben is így lesz: *a legnagyobb gondot* mindig a kereslet növelése fogja okozni. A rendszer *lényegével* ellentétben az elfojtás, a visszatartás, a redukált szinten történő működtetés. Ennélfogva a regulációnak, korlátozásnak – úgy gondolom – nem lehet túl hosszú ideig tartó, folyamatos szerepe.

3.4. A két válság kezelésének tanulságai és következményei

Az *időtáv*, Kétségtelen, hogy az alapvető különbség ebben rejlik. Ami itt és most, velünk történik, az fontosabb, mint ami ott és később, másokkal. A közgazdaságtan ezt *időpreferenciának* nevezi, és a később és máshol bekövetkező hatások összevetésére a *diszkontálást* használja, jelenértéket számol. Ugyanilyen hatású a *csökkenő határhaszon* törvénye: minél többet fogyasztunk valamiből, az egyes elfogyasztott egységek haszna egyre kisebb lesz.

Ezek mögött a törvényszerűségek mögött erkölcsi arculatunk áll: ami mással és máshol történik, az kevésbé fontos, mint ami velünk és most. A klímaváltozás elleni tétlenség és bénultság erkölcsi kérdés. A pénzügyi válság nyomán meginduló azonnali beavatkozás nem az; a döntéshozók nem a kisemberek sorsáért aggódnak, hanem a saját hatalmukért. A klímapolitikában ma meg nem hozott nélkülözhetetlen döntések viszont nem veszélyeztetik a döntéshozók hatalmát.

Érdek-asszimetria, A klímaváltozás elsősorban a legszegényebb országokat fogja sújtani, ők azok, akik a legkevésbé képesek védekezni ellene. A mai intézkedések viszont a leggazdagabb országokat terhelnék elsősorban (a legnagyobb energia-felhasználókat) és a leghatalmasabb ipari érdekeltségeket (energia-szektor, autógyártás, műanyagipar, vegyipar, útépités). Ezért az ellenérdekeltek tábora összehasonlíthatatlanul erősebb az érdekeltekénél.

A pénzügyi válság nem kivételez, sőt, a legfejlettebb országokban (a nemzetközi pénz- és bankvilág centrumaiban) érezteti leginkább hatását, az elapadt hitelek pedig mindenkit érintenek. Miközben a klímaválság elkerülése érdekében elsősorban az Egyesült Államoknak kellene a legnagyobb áldozatokat hoznia (életmódváltás, szerényebb lakhatási lehetőségek, kevesebb luxusutazás és energiafelhasználás), ezért ő a legkevésbé érdekelt a klímavédelemben, a pénzügyi válság megoldásában viszont éppenséggel ő a legérdekeltebb, mint a leginkább érintett ország.

Állami beavatkozás. A két válság összehasonlítása izgalmas elméleti fejtegetésre ad módot az állami beavatkozás mibenlétéről és indokoltságáról. A sztenderd jóléti közgazdaságtan két esetben tartja szükségesnek az állami beavatkozást: ha a piaci kudarc esete lép fel, vagy ha politikai szempontok vezérelte jövedelem-redistribúcióra van szükség. Piaci kudarc lép fel monopólium, információhiány, vagy externáliák esetében. A klímaváltozást externáliák (mégpedig globálisak!) okozzák. Az elmélet szerint az externáliákat internalizálni kell, azaz az okozójuknak – ha negatív – viselniük kell a másnak okozott károkat. A beavatkozás eredményeképpen a szennyező/károkozó tevékenység volumene csökkenni fog, s így létrejön a társadalmi-gazdasági optimum. Mindez az állami beavatkozás nyomán jön létre. A sztenderd elmélet erejénél fogva tehát a klímaváltozás elkerülése érdekében állami beavatkozásra lenne szükség – de nincs.

És vajon milyen gazdaságelméleti érv indokolja az állami beavatkozást pénzügyi válság esetén? Az okozott károkat externáliának minősíteni nyilvánvaló képtelenség lenne, hiszen azok szabályos piaci műveletek során jöttek létre; a derivátumoknak van piacuk (mégpedig mekkora!), nem úgy, mint az üvegházhatású gázok kibocsátásának (mert ha lenne, az okozó megfizetné a teljes költséget, és akkor klímaváltozás sem lenne).³³ Monopóliumról sem beszélhetünk, hiszen az összeomlást éppenséggel a könnyen megkapható, olcsó hitelek okozták. Ha pedig a pénzügyi- és hitelrendszer jövedelem-újraelosztó funkciójáról beszélnénk, nyilvánvalóan már egy neo-marxista diskurzus terminológiai útvesztőibe tévednénk.³⁴ Az információhiány viszont már fogas kérdés. Egyrészt a digitális technikák, az informatika olyan információbőséget teremt – a pénzügyvilágban különösen – ami az emberi felfogás számára követhetetlen. Másrészt mégis csak van információhiány, hiszen akkor nem következne be a válság, ha nem lenne. E paradoxonra egyszerű

---

³³ Az externália meghatározásakor a szokásos kritériumok helyett egyszerűbb és célszerűbb a Samuelsonit használni: externália az, amit a piac nem tud kezelni.

³⁴ Bizonyára sokan nem ismerik – a fiatalok különösen nem – hogyan határozta meg a klasszikus szovjet politikai gazdaságtan az inflációt: olyan folyamat, melynek során az áremelkedések eredményeképpen újra-elosztják a jövedelmeket a tőkések javára. (És ráadásul ez igaz is!)

a válasz: a kapitalizmus – természetéből fakadóan – *végősoron* mégis csak az ellenőrizhetetlen és kiszámíthatatlan piaci erők által működtetett rendszer.³⁵

A pénzügyi krízis esetében tehát (az eddigi) gazdaságelméletek szerint nem indokolt az állami beavatkozás – de van.

Intézmények. A pénzügyi válság, bár globális, s a nemzetközi pénzügyi hálózat olyan, mint egy hidraulikai rendszer, akárhol változik a nyomás, az azonnal érzékelhető a rendszer minden pontján,³⁶ mégis kezelhető, mert megvannak hozzá a megfelelő intézmények, nemzetközi síkon is. A klímapolitika számára elengedhetetlenül szükséges nemzetközi intézmények viszont hiányoznak. Kiepitésüket a döntéshozatalban leginkább illetékes Egyesült Államok ellenérdekeltsége akadályozza meg. Egyes elemzők szerint az intézményi hiányt pótolhatja, ha a problémára a játékelméletet alkalmazzák.

Összefügg-e a pénzügyi válság a környezeti válsággal?

Mivel minden mindennel összefügg, a globalizmus világában különösen, erre a kérdésre természetesen *nem válaszolhatunk* nemmel. De a kérdés nem is ez, hanem inkább az, hogy *súlyosbítja-e egyik a másikat*, és hogyan hat az egyik megoldása, vagy megoldhatatlansága a másikra?

Az nyilvánvaló, hogy gazdasági recesszió idején kisebb az erőforrás-felhasználás és a szennyezés, ez azonban tekinthető „elhalasztott keresletnek” is, amely a fellendülés idején majd be lesz pótolva. Az igazi kérdés tehát az, hogy egy megoldatlan, elhúzódó klímaválság *hogyan hat a gazdaságra és a pénzügyi rendszerre?* A válasz egyszerű: most ennek az idejét éljük. Ha a környezeti ártalmak majd tovább fokozódnak, egyre nagyobbak lesznek a károk, tovább gyengül az ökoszisztémák életfenntartó képessége, és mindez végső soron az emberi egészség romlásában és a biodiverzitás további pusztulásában fog tetet ölteni. Emlékszünk: a Stern-jelentés kimutatta, BAU esetén a világ GDP-jének évente 5-20%-a elvész, beláthatatlanul hosszú ideig. Nincs kizárva azonban, hogy ez a korszak a pénzpiacoknak soha nem látott fellendülést fog hozni. A klímaváltozás talán legfontosabb velejárója ugyanis a bizonytalanságok és a kockázatok soha nem tapasztalt mértékű növekedése lesz. (Ha úgy vesszük, a kockázatmegosztó CDS-ek terén szerzett tapasztalatokat a későbbiekben lehet majd igazán *k a m a t o z t a t n i.*) Másrészt viszont a nagymérvű bizonytalanság és kockázatok (melyek a klímaváltozás egyik megnyilvánulási módjának, az időjárási rendellenességek gyakorisága megnövekedésnek tulajdoníthatók) tükröződnek majd a pénzpiacokon is, a részvények kiszámíthatatlan árfolyamingadozása formájában.

De tegyük fel *a másik kérdést* is: *Hogyan hatna egy sikeres és hatásos klímapolitika a gazdaságra és a pénzügyi rendszerre?* Egy ilyen politika lényegében az energia és a természeti erőforrások kínálatának szűkítését (vagy a fosszilis energiahordozók megújulókkal való nagyarányú felváltását) jelentené. A piaci mechanizmus teljes kikapcsolását csak elfogult és tájékozatlan környezetvédők emlegetik. Valójában úgy kell elképzelni a megváltozott helyzetet, hogy *a versenyszféra hatókörét tovább korlátozzuk.* A jóléti államban nem terjed ki a közoktatásra és a közegészségügyre (és nyilvánvalóan a hagyományos államigazgatási funkciókra sem). Most pedig az erőforrás- és természethasználat egy része sem lesz az üzleti gazdálkodás színtere. (Hogy mekkora, arra az ökoszisztémák eltartóképessége adja meg a feleletet.)

---

³⁵ Simon György, letűnt idők és rendszerek neves elméleti közgazdásza, a szocializmus nehézkességének, lassú reagálásának, bürokratikus jellegének feloldását a majdani informatikai forradalomtól várta, amikor – úgymond – a tervezőknek minden adat rendelkezésükre fog állni. Retrospektíven feltehető a kérdés: most, amikor korlátlan adatbőségtől szenvedünk, vajon hogyan boldogulna a direktív tervutasításos rendszer? Valószínűleg mégsem az információhiány okozná a vesztét; hanem a kellő ösztönzés, és a kockázatvállalással elérhető magas profit hiánya.

³⁶ Bogár László hasonlata.

Rosa Luxemburg például annak idején azt mondta, hogy a tőke természetes állapota a terjeszkedés, és ha majd a világtérképen minden fehér folt eltűnik, azaz ez a terjeszkedés korlátokba ütközik, akkor majd valaminek történnie kell. – És jött az első világháború. Ilyen terjeszkedésnek foghatók fel az amerikaiak által időről-időre indított háborúk, de ebbe a kategóriába sorolhatók az Európai Unió bővítései is (melyek semmiképpen sem a nyugat- és észak-európai polgár szimpátiájának a kifejeződése az új tagországok iránt). (De alkalmazhatjuk e helyzetre a Jánosytól származó, fentebb említett *vízfeldugó edény* hasonlatát is.)

Elvileg természetesen mód van arra, hogy a tőke buzgalmában *ne extenzív módon* fejlődjön (új területeket és erőforrásokat bevonva), hanem a meglévőkből több végterméket előállítva, a műszaki fejlődéssel, és a hatékonyság fokozásával. De ekkor viszont az új fogyasztási piacok kellenének... (Milyen komplikált az élet! Pedig de egyszerű lenne minden, ha Say dogmája érvényesülne. Nevezetesen: hogy minden termelés megteremti a maga piacát.)

Az amerikaiak reagálása a klímapolitika minden olyan elemével szemben elutasító, amely valamilyen értelemben korlátozást jelent (erőforrás-felhasználásban, szennyezőanyag-kibocsájtásban, fogyasztás-mérséklésben). Ők tenni és nem nem-tenni szeretnének a klíma érdekében: erdőt ültetni, műszaki fejlesztéssel az erőforrás-felhasználás hatékonyságát javítani, a fosszilis tüzelőanyagokat megújuló energiákkal helyettesíteni stb.³⁷

Elvileg tehát elképzelhető, hogy nem növekvő (sőt, szűkülő!) energia- és erőforráskínálat mellett a gazdaság ugyanolyan dinamikusan fejlődik, mint korábban.³⁸ Azonban túl sok a kibúvási lehetőség. (Gondoljunk csak például arra, hogy az Északi jéges-tengeri tengerfenék hatalmas kőolajkészleteinek kiaknázását éppenséggel a klímaváltozás teszi lehetővé – elolvasztva a jéget.) Ha az ásványi energiahordozók terén bekövetkezne a szűkösség, az olaj ára egyre nőne, s a helyettesítők költsége ilyen magas maradna (beleértve a szén különféle, környezetbarát felhasználásának módjait is), viszonylag könnyű lenne globális klímavédelmi intézkedéseket hozni. De energiabőség közepette az szinte *elképzeltelen*.

Idáig tartott a klíma és a pénzügyi válság együttes elemzése. Mit fűzhetünk ehhez hozzá?

Ebből a fejtegetésből egyrészt az az egyszerű következtetés vonható le, hogy pénzügyi vagy gazdasági válságok időről időre lesznek, mert elkerülhetetlenek, *de azokat - a jobbik alternatíva szerint - meg fogják oldani. Klímaválság viszont csak egy lesz, s azt nem fogjuk tudni elkerülni.* Másrészt viszont, ha a gazdasági világválságok megoldása sikertelen, vagy csak félmegoldások születnek, akkor *végképpen garantált, hogy a klímaválságokat sem oldhatjuk meg.*

A világválság kezelését ugyan is többen tartják *nem jónak*. Az amerikai döntéshozók nem jó úton haladnak a pénzügyi problémák megoldása felé – mondta például a Wall Street Journalnak a most 92 éves Anna Schwartz. Schwartz a Nobel-díjas Milton Friedman mellett a huszadik század egyik legjelentősebb gazdasági művének, az "Egyesült Államok monetáris történetének" szerzője. A két neves közgazdász szerint az 1929-33-as gazdasági világválságot elhibázott monetáris döntések váltották ki.

A hitelezési válság kirobbanása óta az amerikai pénzügyminisztérium és a Fed számos olyan intézkedést hozott, amelyek a hitelezés fellendítését szolgálták, de hiába, véli Anna Schwartz. A neves közgazdász szerint ugyanis a hatóságok minden erőfeszítése ellenére a befektetők, a hitelezők és a potenciális hitelnyújtók kedélyei nem nyugodtak meg. Nem is nyugodhattak meg, hiszen a hitelpiacokon továbbra sem mutatkoznak az "olvadás" jelei, a világ tőkepiacai még mindig nyomás alatt vannak, miközben egyre nyilvánvalóbb, hogy a gazdaság nem kerülheti el a súlyos recessziót.

Az Egyesült Államok monetáris története című műben (1963) Friedman és Schwartz a nagy gazdasági világválság okait vizsgálták. Ebben azt állították, hogy az elhibázott monetáris döntések

³⁷ A bio-üzemanyag-termelés Amerikában elképesztő ütemben és méretekben folyik. Ez az egyik fő okozója az idén év elején kirobbant élelmiszerválságnak.

³⁸ A „fejlődés” kifejezés valóban erre az esetre vonatkozik, míg a „növekedés” a növekvő energia- és erőforrás-kínálat melletti gazdálkodásra.

álltak a nagy gazdasági világválság kialakulásának háttérében (monetarista elmélet). Korábban Ben Bernanke Fed elnök a nagy gazdasági világválság lehető legjobb összefoglalójaként értékelte a művet, mégis úgy tűnik, hogy nem tanult belőle, véli Schwartz. Ezért akár azt a véleményt is megkockáztathatjuk, hogy az 1929-33-as és a jelenlegi gazdasági világválságot egyaránt elhibázott monetáris döntések váltották ki.

Európa számára így mindegyik alternatíva olyan negatív külső feltételrendszert jelent, amely *a belső problémák növekedését vagy eszkalálódását hozhatja magával.*

A tanulmány II. részét a ***gazdaságetika.hu*** következő számában közöljük. (a szerk.)